

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра обліку і аудиту

Анатолій Шворак

ОБЛІКОВІ СИСТЕМИ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для студентів магістратури денної та заочної форм навчання
спеціальності 071 “Облік і оподаткування”
(освітня програма – “Облік і аудит”)

Луцьк
2017

УДК [657.6 : 004] (075.8)
ББК 65.052. 8с 51 я 73-2
Ш-71

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол №__ від _____ р.)

Рецензенти: *Черчик Л. М.* – д.е.н., завідувач кафедри менеджменту СНУ імені Лесі Українки.

Бабіч І. І. – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Луцького національного технічного університету.

Шворак А.

Ш-71 **Облікові системи у зарубіжних країнах:**

Конспект лекцій для студентів магістратури денної та заочної форм навчання факультету економіки та управління спеціальності 071 “Облік і оподаткування” / Укл. Анатолій Шворак. – Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2017. – 56 с.

Подано конспект лекцій з дисципліни „Облікові системи у зарубіжних країнах”, що спрямований на набуття теоретичних знань та формування категоріально-термінологічного апарату щодо формування обліково-аналітичного процесу у зарубіжних країнах.

Рекомендовано для студентів магістратури спеціальності 071 “Облік і оподаткування”, практикуючих керівників бухгалтерських служб, головних бухгалтерів, співробітників профільних наукових та навчальних установ.

УДК [657.6 : 004] (075.8)

ББК 65.052. 8с 51 я 73-2

© Шворак А. М., 2017

© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017

ЗМІСТ

Тема 1. Загальноприйняті принципи і системи бухгалтерського обліку	4
Тема 2. Фінансова звітність, її зміст й інтерпретація	8
Тема 3. Облік грошових коштів	11
Тема 4. Облік розрахунків з дебіторами	15
Тема 5. Облік товарно-матеріальних запасів	18
Тема 6. Облік довгострокових активів	21
Тема 7. Облік фінансових інвестицій та консолідована звітність	23
Тема 8. Облік короткострокових зобов'язань	29
Тема 9. Облік довгострокових зобов'язань	33
Тема 10. Облік власного капіталу та розподіл прибутку	37
Тема 11. Основи методики управлінського обліку	45
Рекомендована література	53

ТЕМА 1

ЗАГАЛЬНОПРИЙНЯТІ ПРИНЦИПИ І СИСТЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Питання до розгляду

1. Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку.
2. Міжнародні та національні стандарти бухгалтерського обліку.
3. Фінансовий та управлінський облік, принципи їх побудови.
4. Технологічний процес і процедури фінансового обліку.

1. Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку

Бухгалтерський облік — це система збирання, вимірювання, обробки, інтерпретації та передачі інформації про господарську діяльність підприємства, установи, організації внутрішнім і зовнішнім користувачам для прийняття оптимальних рішень.

Принципи — це базові концепції, що лежать в основі відображення в обліку та звітності господарської діяльності підприємства, його активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат, фінансових результатів.

Світова практика виробила принципи бухгалтерського обліку, загальноприйняті для всіх країн. Найважливіші з них.

Принцип автономності підприємства — кожне підприємство (фірма) розглядається як самостійна господарська одиниця, відокремлена від своїх власників та інших підприємств.

Принцип безперервності діяльності означає, що підприємство постійно функціонує й продовжуватиме в майбутньому свою діяльність необмежений період часу.

Принцип двосторонності полягає в тому, що засоби підприємства відображають у двох напрямках: з одного боку, за їх речовим складом, а з іншого — за джерелами їх формування, що може бути виражене формулою:

$$\text{Господарські засоби} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний капітал}$$

Принцип грошового вимірювання означає, що в бухгалтерському обліку відображають явища, дані, які можуть бути виражені в грошовому вимірі.

Принцип собівартості. У бухгалтерському обліку відображають собівартість (первісну, історичну тощо) засобів, а не їх ринкову вартість.

Принцип нарахування регулює момент визнання доходів і витрат. Згідно з цим принципом доходи й витрати відображають в обліку в тому періоді, в якому вони були нараховані, тобто зроблені чи здійснені, незалежно від того, коли фактично було отримано чи сплачено гроші.

Принципи реалізації. Згідно з цим принципом доходи від реалізації продукції, робіт, послуг обліковують, коли виконано договірні зобов'язання й надіслано рахунок клієнтові.

Принцип консерватизму (передбачливості, обережності). Згідно з цим принципом доходи обліковують, коли можливість їх отримання стає цілком визначеною подією, фактом, у той час як витрати та втрати повинні відображатися, коли їх здійснення є ймовірною, можливою подією.

Принцип матеріальності, або суттєвості, означає, що в бухгалтерському обліку відповідно до вимог загальноприйнятих принципів мають бути відображені всі важливі, суттєві події, господарські операції.

Принцип відповідності — це розмежування доходів і витрат між періодами та узгодження (відповідності) доходів звітного періоду з витратами, завдяки яким одержано ці доходи.

Принцип постійності вимагає від підприємства застосування обраної облікової політики впродовж тривалого часу.

Принцип періодичності, або облікового періоду, визначає можливість і необхідність поділу безперервної діяльності підприємства на звітні періоди для складання необхідної звітності й виявлення результатів діяльності.

Принцип превалювання сутності над формою означає, що операції та події мають обліковуватись і подаватись у звітності відповідно до їх економічної сутності, а не лише на підставі юридичної форми.

Принцип повноти висвітлення: у фінансовій звітності підприємства має відбиватися вся необхідна інформація про фактичні та потенційні результати господарських операцій і подій, які можуть вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

2. Міжнародні та національні стандарти бухгалтерського обліку

Стандарт бухгалтерського обліку — це нормативно-правовий документ, що визначає правила та процедури ведення бухгалтерського обліку й складання фінансової звітності. Необхідність стандартизації фінансового обліку у світовому масштабі та гармонізації облікових систем визначається розвитком процесів економічної інтеграції країн, створенням міжнаціональних корпорацій, вільних економічних зон, функціонуванням спільних підприємств, реалізацією загальних проектів. Облік як мова бізнесу повинен будуватися на загальноприйнятих принципах. Тільки в цьому разі можна говорити про співмірність облікової інформації, що подається у звітності, про інформаційне взаєморозуміння в бізнесі, довіру інвесторів.

МСБО не визначають методики й техніки бухгалтерського обліку. Вони окреслюють передусім методи оцінки та вимоги до подання інформації у фінансових звітах про різні об'єкти бухгалтерського обліку. Слід також зазначити, що Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку мають рекомендаційний характер. Тому більшість країн світу розробляє свої, національні стандарти обліку, що мають силу закону. Важливо, щоб національні стандарти бухгалтерського обліку найповніше за змістом відповідали міжнародним стандартам.

3. Фінансовий та управлінський облік, принципи їх побудови

Методологічно й організаційно бухгалтерський облік поділяють на фінансовий та управлінський. Це дві галузі єдиної системи обліку, кожна з яких має своє призначення й відіграє певну роль в управлінні підприємством, забезпеченні необхідною інформацією різнопланових користувачів.

Фінансовий облік — це сукупність правил і процедур, що забезпечують підготовку, оприлюднення інформації про результати діяльності підприємства (установи, організації) та його фінансовий стан відповідно до вимог законодавчих актів і стандартів бухгалтерського обліку.

Принципово важливим питанням фінансового обліку є методологія та організація обліку витрат і доходів. Саме в цьому питанні проявляються відмінності побудови фінансового обліку.

Базовим варіантом побудови фінансового обліку є облік витрат за елементами та доходів за видами. При цьому для фінансового обліку розробляють докладну номенклатуру елементів витрат і кожному елементу витрат призначають бухгалтерський рахунок. Таким чином створюється система рахунків витрат за елементами. Прикладом елементів витрат і відповідно рахунків можуть бути «Матеріальні витрати», «Роботи і послуги зі сторони», «Витрати на оплату праці», «Відрахування на соціальні потреби», «Витрати на амортизацію», «Податки, збори та інші обов'язкові відрахування», «Фінансові витрати», «Інші операційні витрати». Кожний з них в аналітичному відношенні може поділятися на докладніші елементи витрат за видами матеріальних витрат, витрат на оплату праці, робіт і послуг зі сторони, фінансових витрат тощо.

Доходи обліковують за їх видами загалом по підприємству. Розробляють докладну номенклатуру доходів за їх видами й створюють відповідну систему рахунків. На цих рахунках накопичуються доходи підприємства впродовж звітного періоду (доходи від реалізації, фінансові доходи, інші операційні доходи тощо).

Наприкінці звітного періоду (кварталу, року) доходи звітного періоду порівнюють з витратами й визначають фінансовий результат. Таке зіставлення доходів і витрат здійснюють на рахунку «Фінансові результати звітного періоду», куди переносять доходи з рахунків доходів і витрати з рахунків витрат. Зрозуміло, що в разі потреби до такого перерахування доходів і витрат роблять коригувальні записи для уточнення сум, що належать до звітного періоду.

Ще одним варіантом побудови фінансового обліку є облік витрат за їх цільовим призначенням і видами діяльності із застосуванням відповідної системи рахунків: «Виробництво», «Собівартість реалізації», «Загальновиробничі витрати», «Адміністративні витрати», «Витрати на збут» та ін. Доходи обліковують за їх видами на рахунках доходів. Накопичені дані звітного періоду про витрати й доходи узагальнюють на рахунку фінансових результатів.

Третій варіант передбачає використання рахунків витрат за елементами, рахунків витрат за цільовим призначенням і рахунків доходів за видами. При цьому рахунки витрат за елементами є проміжними, відображені на них витрати одночасно відносять на рахунки витрат за їх цільовим призначенням.

За даними фінансового обліку складають фінансову (бухгалтерську) звітність підприємства, інформація якої не є комерційною таємницею й призначена як для внутрішніх, так і зовнішніх користувачів.

Управлінський облік — це сукупність методів і процедур, що забезпечують підготовку й надання інформації для планування, контролю й прийняття рішень на різних рівнях управління підприємством, установою, організацією.

Синонімами управлінського обліку є внутрішній облік, внутрішньогосподарський облік, виробничий облік, аналітичний господарський облік.

Управлінський облік — це внутрішній облік, який ведеться для задоволення потреб керівництва всього підприємства та його структурних підрозділів в аналітичній інформації. Основними об'єктами управлінського обліку є витрати й доходи, які було вже відображено у фінансовому обліку загалом по підприємству. Проте в управлінському обліку вони перегруповуються за видами продукції (робіт, послуг), центрами відповідальності (структурними підрозділами), видами діяльності тощо.

Підприємство самостійно, виходячи зі своїх потреб, визначає організаційну форму управлінського обліку, а також системи обліку витрат, внутрішньої звітності та контролю.

4. Технологічний процес і процедури фінансового обліку

Згідно з вимогами міжнародних і національних стандартів з бухгалтерського обліку, до функцій фінансового обліку належить суцільна реєстрація господарських фактів (операцій), що мали місце у звітному періоді, за хронологічними та системними ознаками.

Для відображення господарських операцій застосовують систему рахунків фінансового обліку. Усю сукупність рахунків можна поділити на дві групи:

1. Балансові (реальні) рахунки.
2. Номінальні (тимчасові) рахунки (рис. 1.1).

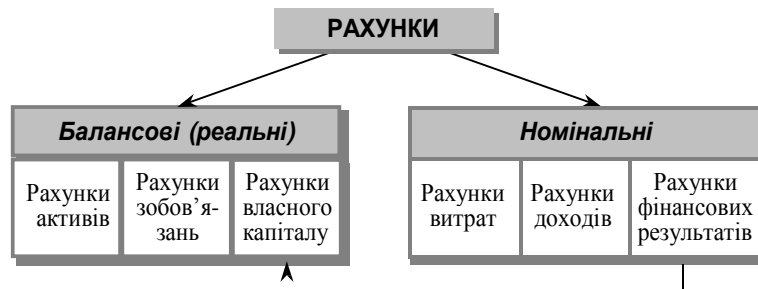

Рис. 1.1. Класифікація рахунків фінансового обліку

Балансові рахунки мають залишки на кінець звітного періоду, на їх основі складається баланс підприємства. В свою чергу, їх поділяють на такі підгрупи:

1.1. Рахунки активів. На цих рахунках, які є активними, відображають наявність і зміну (рух) різноманітних активів підприємства.

1.2. Рахунки зобов'язань. На цих рахунках, які є пасивними, відображають наявність та зміну заборгованості підприємства (короткострокові та довгострокові).

1.3. Рахунки власного капіталу. На цих рахунках, які також є пасивними, відображають наявність і зміну власного капіталу підприємства за звітний період.

Номінальні (тимчасові) рахунки призначено для обліку витрат підприємства за їх елементами та доходів за видами. В свою чергу, номінальні рахунки поділяють на такі підгрупи:

2.1. Рахунки витрат. Це активні рахунки, які використовують для обліку, накопичення витрат за їх елементами впродовж звітного періоду. Наприкінці звітного періоду витрати з цих рахунків переносять на рахунок фінансових результатів, після чого їх закривають.

2.2. Рахунки доходів. Вони є пасивними й призначені для обліку, накопичення доходів за їх видами впродовж звітного періоду. Наприкінці звітного періоду доходи з цих рахунків переносять на рахунок фінансових результатів, після цього їх закривають.

Для обліку господарських операцій застосовують систему облікових реєстрів. Обов'язковим для ведення є Головний Журнал — реєстр, призначений для хронологічного запису всіх операцій, що відбулись у звітному періоді. Записи здійснюють у журналі з кожної господарської операції або сукупності однорідних операцій.

Головна книга як обов'язковий реєстр призначена для обліку операцій у системі синтетичних рахунків. Записи в Головній книзі здійснюють на основі Головного Журналу. Інформація Головної книги є основою для складання перевірного балансу (або оборотної відомості), а також фінансової звітності (бухгалтерського балансу, звіту про прибутки).

Крім обов'язкових реєстрів, на фірмах ведуть допоміжні журнали (реєстри). Це можуть бути журнали: обліку реалізації, обліку покупок, обліку грошових надходжень,

обліку грошових витрат, обліку касових операцій та ін. Кількість і зміст допоміжних журналів визначає саме підприємство залежно від його потреб.

Технологічний процес фінансового обліку передбачає такі етапи:

1. Ідентифікація та аналіз господарських операцій.
2. Відображення операцій у Головному Журналі та інших допоміжних регістрах.
3. Розноска операцій у Головній книзі.
4. Складання перевірного (або оборотного) балансу за звітний період.
5. Здійснення трансформаційних записів, зв'язаних з розмежуванням доходів / витрат між звітними періодами.
6. Закриття номінальних рахунків з відповідними записами в Головному Журналі та Головній книзі.
7. Підготовка фінансової звітності.

ТЕМА 2 ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ, ЇЇ ЗМІСТ Й ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Питання до розгляду

1. Призначення й загальні вимоги до фінансової звітності.
2. Зміст і методика складання основних форм фінансової звітності.
3. Методика аналізу фінансового стану підприємства на основі звітності.

1. Призначення й загальні вимоги до фінансової звітності

Фінансова звітність — це система взаємозв'язаних узагальнюючих показників, що відображають фінансовий стан підприємства, установи та результати діяльності за звітний період. Фінансову звітність ще називають бухгалтерською звітністю.

Компоненти фінансової звітності зв'язані між собою, оскільки відображають відповідні аспекти господарської діяльності підприємства.

Елементи фінансових звітів — це сукупність однорідної інформації, що повинна включатись у фінансові звіти.

У більшості країн фінансову звітність складають і подають для зовнішніх користувачів з річним інтервалом, тобто після закінчення календарного (або так званого фінансового) року. Але для внутрішніх потреб її складають здебільшого з коротким інтервалом (щомісяця або щокварталу).

Фінансову (бухгалтерську) звітність складають на підставі даних фінансового обліку. Для досягнення високого рівня достовірності фінансової звітності слід виконати необхідні вимоги. Насамперед інформація фінансової звітності повинна ґрунтуватися на даних синтетичного й аналітичного обліку. До складання звітності в обліку повинні бути відображені всі господарські операції, що мали місце на підприємстві за звітний період.

Важливою вимогою й умовою достовірності інформації, що подається у звітності, є інвентаризація, яку періодично проводять на підприємстві та яка є обов'язковою перед складанням річного фінансового звіту. Саме за допомогою інвентаризації контролюють та уточнюють наявність і вартість активів і пасивів підприємства.

Обов'язковою вимогою до звітності є її порівнянність. Вона повинна забезпечувати порівнянність показників поточного звітного періоду з аналогічними показниками минулих періодів. Тільки на цій основі можна зробити правильні висновки про зміни у фінансовому стані, про тенденції розвитку підприємства.

Фінансова звітність підприємства переважно підлягає аудитуванню, тобто перевірці й підтвердженню незалежною аудиторською фірмою. Фінансову звітність за рік оприлюднюють тільки за наявності аудиторського висновку.

2. Зміст і методика складання основних форм фінансової звітності

Бухгалтерський баланс — це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає його активи, пасиви та власний капітал у грошовому виразі на певну дату.

У загальному вигляді баланс підприємства відображається такою формулою (рівнянням):

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний капітал}$$

У різних країнах є певні особливості групування статей балансу. У більшості західноєвропейських країн статті активу балансу групують і розміщують згори вниз мірою зростання ліквідності господарських засобів (активів). Під ліквідністю засобів розуміють їх здатність перетворюватися, трансформуватись у грошові кошти (готівку) за певний відтинок часу.

У США, Англії, Канаді та деяких інших країнах статті балансу групують у зворотному напрямку.

Щодо форми подання балансу в міжнародній практиці є дві найуживаніші форми, а саме:

- двостороння форма, за якою активи підприємства розміщують ліворуч (актив балансу), а зобов'язання й власний капітал — праворуч (пасив балансу);
- одностороння, або послідовна форма, за якою послідовно, згори вниз, розміщують актив і пасив балансу.

Для розкриття реального фінансового стану підприємства величезне значення має оцінка статей балансу, тобто активів і пасивів підприємства.

Основні засоби відображаються в бухгалтерському балансі за їхньою первісною або відновною вартістю, сумою амортизації (зносу) та залишковою вартістю. Але у валюту балансу зараховують тільки залишкову вартість основних засобів. Так само в балансі відображають і нематеріальні активи.

Виробничі запаси оцінюють і подають у балансі за меншою з двох оцінок: первісною (фактичною) вартістю або ринковою ціною на дату складання балансу. Аналогічно оцінюють швидкоореалізовані цінні папери, інвестиції в акції, якщо їх частка в капіталі іншої компанії незначна.

Дебіторську заборгованість оцінюють за поточним грошовим еквівалентом, тобто за фактичною величиною, визнаною кожною зі сторін. У бухгалтерському балансі дебіторську заборгованість відображають розгорнуто: за фактичною сумою, резервом сумнівних боргів і реальною сумою, можливою до одержання (чиста реалізаційна вартість). Останню зараховують у валюту балансу.

Під час складання балансу підприємства здійснюють перерахунок валютних статей (наявної іноземної валюти, розрахунків і зобов'язань) у національну валюту за курсом на дату його складання. При цьому визначають курсові різниці, які обліковують і відображають окремо.

В умовах інфляції підприємства періодично збільшують вартісну оцінку свого майна в порядку, передбаченому законодавством і стандартами бухгалтерського обліку.

Звіт про прибутки та збитки (звіт про прибутки, або звіт про фінансові результати) є обов'язковою формою фінансового звіту підприємства. Основна його мета — надати користувачам інформацію про формування фінансового результату підприємства (доходи, витрати та фінансові результати).

Як відомо, у фінансовому обліку фінансовий результат діяльності підприємства визначають порівнянням доходів і витрат звітного періоду. При цьому звіт про прибутки та збитки може мати одноступеневий і багатоступеневий формат. Звіт за одноступеневим форматом складається з двох розділів. Перший розділ — це перелік усіх доходів, отриманих підприємством за звітний період. Другий розділ — це перелік усіх витрат підприємства за звітний період. Різниця між загальною сумою доходів і загальною сумою витрат свідчатиме про фінансовий результат (прибуток чи збитки).

Звіт за багатоступеневим форматом містить інформацію, яка показує послідовний процес формування кінцевого фінансового результату. Крім чистого прибутку, такий звіт містить проміжні показники фінансових результатів: валовий дохід (прибуток), прибуток основної діяльності (операційний прибуток), результат фінансових і надзвичайних операцій, прибуток до оподаткування, чистий прибуток.

В країнах ЄС форма звіту про прибутки та збитки затверджується в національному масштабі та є єдиною для всіх підприємств. У таких країнах, як США, Англія, Канада та деяких інших, форма звіту довільна щодо переліку доходів, витрат, їх деталізації та групування.

Звіт про рух грошових коштів є обов'язковим у складі фінансової звітності підприємств зарубіжних країн. Головне призначення звіту про рух грошових коштів — надати користувачам інформацію про те, з яких джерел надходили гроші на підприємство, за якими напрямками й на які цілі витрачалися гроші, як змінився залишок грошових коштів за звітний період. При цьому рух грошових коштів відображають у звіті за трьома видами діяльності: поточна (основна), інвестиційна, фінансова. Це дає змогу оцінити раціональність використання коштів, визначити напрями діяльності підприємства, платоспроможність, а також скласти прогноз подальшого розвитку.

У зарубіжній практиці звіт про рух грошових коштів (щодо основної діяльності) складають шляхом коригування, тобто трансформування звіту про прибутки та збитки. Відповідно до міжнародних стандартів облік доходів і витрат ведуть за методом їх нарахування, що знаходить відображення у звіті про фінансові результати. Тому можлива ситуація, коли підприємство має прибутки, але не має реальних грошових коштів.

Є два методи коригування звіту про прибутки: прямий і непрямий. Прямий метод передбачає коригування кожної статті звіту про прибутки, тобто виключення негрошових доходів і негрошових витрат.

Непрямий метод не передбачає трансформування кожної статті звіту про прибутки та збитки. За цим методом коригування зазнає сума чистого прибутку — вона коригується в суму стану грошових коштів від поточної діяльності.

Звіт про зміни у власному капіталі призначений для надання користувачам інформації про зміни, що відбулись у складі та структурі власного капіталу за звітний період (рік). При цьому зміни розкриваються за складовими власного капіталу: Статутний капітал, Додатковий капітал, Резервний капітал, Нерозподілений прибуток та ін. Джерелом для складання цієї форми фінансової звітності є інформація бухгалтерських рахунків, на яких відображено складові власного капіталу.

3. Методика аналізу фінансового стану підприємства на основі звітності

Фінансову звітність (переважно бухгалтерський баланс і звіт про прибутки та збитки) аналізують за такими напрямками: горизонтальний аналіз, вертикальний аналіз і аналіз на основі розрахунку відносних показників.

Горизонтальний аналіз полягає в порівнянні окремих показників (статей) балансу підприємства, звіту про прибутки та збитки інших звітів за два суміжні звітні періоди, а також у динаміці за кілька років. Він дає змогу визначити тенденції розвитку підприємства та окремих показників його діяльності.

Вертикальний аналіз — це структурний аналіз балансу, звіту про прибутки та збитки чи інших форм фінансової звітності. Він дає змогу вивчити та оцінити структуру активів підприємства, тобто частку оборотних і необоротних активів, грошових коштів, фінансових вкладень, основних засобів, запасів тощо в загальній сумі активів.

Подібним чином аналізується структура короткострокової та довгострокової заборгованості та власного капіталу. У разі структурного аналізу звітності про прибутки й збитки всі показники звіту співвідносяться до обсягу чистого продажу (доходу від реалізації). Перевагою цього виду аналізу є логічна можливість порівняння вираженої у відсотках структури показників фірми зі структурою показників інших фірм незалежно від їхніх розмірів. Це дає змогу відшукати оптимальну структуру активів і пасивів підприємства для успішного здійснення господарської та фінансової діяльності.

Аналіз фінансового стану підприємства на основі розрахунку відносних показників (коефіцієнтів) є глибшим, ґрунтовнішим. До системи відносних показників належать показники платоспроможності (ліквідності), оборотності (ділової активності), заборгованості (структури капіталу), прибутковості (рентабельності) тощо. В різних країнах кількість таких показників може бути різною. Крім основних, розраховують і похідні показники. До того ж, віднесення певного показника до тієї чи іншої групи може мати елемент умовності.

ТЕМА 3 ОБЛІК ГРОШОВИХ КОШТІВ

Питання до розгляду

1. Облік і контроль касових операцій і грошей у касі.
2. Облік створення й використання фонду дрібних сум.
3. Документальне оформлення та облік операцій з банківськими рахунками.
4. Облік поточних (короткострокових) фінансових інвестицій.

1. Облік і контроль касових операцій і грошей у касі

Грошові кошти є найліквіднішою частиною активів підприємств, що використовується для сплати боргів, на закупівлю нових активів. До грошових коштів належать:

- готівка, що зберігається на підприємстві;
- гроші в банках (на рахунках);
- банківські векселі;
- грошові чеки й перекази від клієнтів.

У США всі ці складові об'єднуються одним словом «CASH» і обліковуються на одному рахунку «Грошові кошти». У західноєвропейських країнах грошові кошти обліковуються на рахунках «Каса» й «Рахунки в банках» — у національній та іноземній валюті.

Облік і контроль касової готівки має велике значення. У фірмах розробляють системи контролю надходжень і витрат готівки. Готівку здебільшого намагаються зводити до мінімуму, особливо на промислових підприємствах. Але в торгівлі в касі можуть бути чималі суми.

Система внутрішнього контролю передбачає план організації, а також заходи, спрямовані на збереження грошових коштів (як і іншого майна).

Для захисту готівки та контролю за збереженням слід дотримуватися таких чотирьох принципів:

- 1) облік готівки має здійснюватися в момент її надходження;
- 2) усю готівку, що надійшла, необхідно здавати в той самий день, принаймні не пізніше, ніж наступного дня;
- 3) працівник, який одержує готівку, не повинен займатись її обліком у бухгалтерії;
- 4) працівник, відповідальний за одержання готівки, не повинен займатись її розподілом.

Кожне підприємство розробляє свої заходи контролю за виплатою готівки. Найважливішими контрольними заходами є такі: для виплат необхідно одержувати попередній дозвіл; усі чеки повинні мати серійний номер, доступ до них має бути обмежений; бажано, щоб кожен чек підписували дві особи; варто, щоб працівник, якого вповноважено оплачувати рахунки, не мав права підписувати чеки; у разі оплати зобов'язань на первинних документах слід проставляти дату, номер чека й штамп «Оплачено»; особи, які підписують чеки, не повинні мати доступу до чеків чи займатись вивіркою рахунків; інвентаризація готівки в касі та на банківських рахунках має здійснюватися не рідше, ніж один раз на місяць.

У касі може бути виявлено нестачу або надлишки грошей. Вони відносяться на рахунок «Нестачі або надлишки по касі», який є активно-пасивним. Цей рахунок дебетується на величину нестачі й кредитується на величину надлишку. У разі великої нестачі готівки адміністрація здійснює певне розслідування, з'ясовуючи причини та обставини її виникнення.

Наприкінці звітного періоду дебетове сальдо рахунку «Нестачі або надлишки по касі» відображають у Звіті про прибутки та збитки як операційні (торговельні) витрати. Кредитове сальдо вказаного рахунку відображається у Звіті про прибутки та збитки як «інші доходи».

2. Облік створення й використання фонду дрібних сум

Для здійснення невеликих витрат, наприклад канцелярських, поштових, представницьких, фірми створюють фонд дрібних сум. Цю систему операцій називають ще «авансова система» (або система підзвітних сум). Вона передбачає створення фонду, здійснення виплат за рахунок фонду та поповнення фонду.

Створення фонду дрібних сум. Адміністрація планує необхідні витрати та їх обсяг і на цій підставі визначає розмір фонду з розрахунку на 2-4 тижні.

Гроші видають підзвітній особі, яка зберігає їх у своєму сейфі. Видачу оформляють чеком, гроші видають з каси. Фонд створюють на постійній основі, тобто в цьому фонді постійно має бути, наприклад, 200 дол. або інша встановлена сума. Під час видачі грошей підзвітній особі також видають пронумеровані чеки (квитанції) або ваучери для запису витрат грошей.

Виплати з фонду дрібних сум. Витрата грошей відбувається тільки на передбачені цілі. На кожну виплату підзвітна особа складає квитанцію або ваучер, у якому проставляє суму й призначення виплати. Підписує цей документ особа, яка одержує гроші.

Поповнення фонду дрібних сум. Підзвітна особа на встановлену дату складає звіт про витрати й подає його в бухгалтерію (звіт складається за даними квитанцій, ваучерів). Фонд дрібних сум поповнюють на суму витрачених коштів, виписуючи чек на ім'я підзвітної особи. Контроль здійснюють так, щоб залишок у фонді плюс сума квитанцій на витрати завжди дорівнювали сумі ліміту фонду.

Нестачі або надлишки у фонді дрібних сум відображають на рахунку «Нестачі або надлишки по касі».

Нестачі:

Д-т рах. «Нестачі або надлишки по касі»

К-т рах. «Грошові кошти»

Надлишки:

Д-т рах. «Грошові кошти»

К-т рах. «Нестача або надлишки по касі»

3. Документальне оформлення та облік операцій з банківськими рахунками

Зарубіжні фірми для зберігання готівки та ведення розрахунків відкривають банківські рахунки. Це зводить до мінімуму кількість готівки в обігу фірми, а також посилює контроль за грошовими коштами.

Є кілька видів банківських рахунків, які може відкривати фірма: банківський чековий рахунок, простий (загальний) банківський рахунок, рахунок для розрахунків з персоналом, а також рахунки для кредитних ліній тощо.

Для відкриття банківського рахунку фірма (як і окрема особа) подає в банк картку з підписом (зразок) осіб, які матимуть право підписувати чеки та інші банківські документи. В окремих випадках банк може вимагати від клієнта фінансової інформації про результати діяльності.

Після відкриття рахунку банк друкує й видає чекову книжку з пронумерованими чеками (та корінцями), а також депозитні бланки (аркуші). На цих документах друкується

(вже надрукована банком) інформація, що ідентифікує банк і фірму (клієнта), тобто назва, адреса тощо.

На практиці можуть бути розходження між залишками на банківському рахунку за даними обліку фірми й за даними витягу банку. Причинами цих розходжень можуть бути:

- відставання в часі;
- помилки записів;
- записи банку на рахунку без відома депозитора (витрати за послуги, продаж векселів тощо).

Усі розходження мають бути відрегульовані. Після одержання витягу банку його ретельно перевіряють і складають для врегулювання *погоджувальну таблицю*. Передусім у таблицю записують залишки — за даними витягу й за даними обліку фірми. Потім відображають усі розходження.

4. Облік поточних (короткострокових) фінансових інвестицій

З метою одержання дивідендів або відсотків чимало компаній вкладають вільні грошові кошти (особливо в період високих відсоткових ставок) у короткострокові цінні папери (фінансові інвестиції).

Фінансові інвестиції — це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигід для інвестора.

Залежно від терміну утримання на підприємстві фінансові інвестиції поділяють на **поточні (короткострокові)** та **довгострокові**.

До короткострокових фінансових інвестицій належать:

- ✓ короткострокові цінні папери: депозитні сертифікати банків; грошові ринкові сертифікати, що випускаються ощадними й кредитними установами; казначейські білети, що випускаються урядом; комерційні папери, що випускаються корпораціями;
- ✓ акції інших підприємств;
- ✓ облігації;

Найчастіше фірми вкладають грошові кошти в акції та облігації інших підприємств.

Короткострокові фінансові інвестиції є високоліквідними активами. За рівнем ліквідності вони посідають зазвичай друге місце після грошових коштів. Частина з них прирівнюється до грошових коштів, є їх еквівалентами. До еквівалентів грошових коштів належать цінні папери, які, згідно з умовами угоди, конвертуються в грошові кошти в термін до трьох місяців (наприклад, депозитні сертифікати).

Облік короткострокових фінансових інвестицій передбачає такі операції:

- ✓ облік придбання (купівлі);
- ✓ облік доходів (дивідендів, відсотків);
- ✓ облік реалізації цінних паперів.

Згідно із загальним правилом, усі цінні папери, що надходять у результаті купівлі, обліковуються первісно за фактичною собівартістю, до складу якої входять ціна придбання, комісійні винагороди, мито, податки, збори, обов'язкові платежі та інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням фінансових інвестицій.

Облік акцій

Підприємства вкладають вільні грошові кошти в акції інших корпорацій з метою одержання фінансового доходу у вигляді дивідендів. Прибутки чи збитки від реалізації акцій показуються серед фінансових доходів чи витрат на рахунку «Фінансові результати звітного періоду», а також у звіті про фінансові результати.

Облік облігацій

Для обліку облігацій використовують рахунок «Поточні фінансові інвестиції (Облігації)». На відміну від акцій, за облігаціями в обліку відображають не тільки одержані доходи (відсотки), а й дохід (відсотки) до одержання, що належать до звітного періоду.

ТЕМА 4 ОБЛІК РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ

Питання до розгляду

1. Види дебіторської заборгованості та облік рахунків до одержання.
2. Облік наданих знижок, повернення товарів
3. Методика розрахунку та облік сумнівної дебіторської заборгованості.
4. Облік векселів до одержання.

1. Види дебіторської заборгованості та облік рахунків до одержання

Дебіторська заборгованість — це заборгованість інших підприємств й осіб нашому підприємству. Її поділяють на зазначені нижче види.

1. Рахунки до одержання. Це заборгованість клієнтів (покупців) за надані послуги. Тому таку заборгованість ще називають торговою заборгованістю. Підприємство здебільшого сподівається одержати заборгованість за рахунками за 30—60 днів. До цієї заборгованості належить також заборгованість за кредитними картками.

2. Векселі до одержання. Вексель — це платіжний і кредитний інструмент. Вексельна заборгованість головним чином може поширюватися на період 60—90 днів і більше. При цьому дебітор сплачує підприємству ще й відсотки за користування кредитом.

3. Інша дебіторська заборгованість. Це так звана неторгова заборгованість. Сюди входять заборгованість дебіторів за відсотками, аванси, видані службовцям фірми, заборгованість унаслідок переплати податків, заборгованість інших осіб.

Облік рахунків до одержання (розрахунків з клієнтами, покупцями) пов'язаний з реалізацією продукції, товарів, послуг. За міжнародними стандартами моментом реалізації і визнання доходів від реалізації є час відвантаження товарів (продукції) й виставлення платіжних документів на адресу покупця. Саме з цієї миті й виникає дебіторська заборгованість, що відображається на відповідних рахунках.

Важливим питанням є оцінка дебіторської заборгованості для відображення її в балансі підприємства. Загальноприйнятим правилом є те, що дебіторська заборгованість має відображатись у балансі за чистою реалізаційною вартістю, тобто за реальною сумою заборгованості, яку може одержати підприємство. Інакше кажучи, чиста реалізаційна вартість — це сума дебіторської заборгованості мінус сумнівні борги, для яких створюють відповідний резерв.

2. Облік наданих знижок, повернення товарів

На розрахунки з дебіторами та методику відображення обліку впливають знижки з ціни, які надають клієнтові повернення товарів та податок на додану вартість. При цьому в різних країнах існують певні особливості їх відображення.

Знижки поділяються на дві групи.

1. Комерційні знижки:

- знижки з договірної ціни за певну невідповідність товарів (продукції) встановленим параметрам чи якості (дефекти);
- знижки, що надаються з урахуванням розміру купівлі (у % до ціни);
- знижки, що надаються клієнтові за сукупністю торговельних операцій (обсягу купівлі) за звітний період.

2. Розрахункові знижки. Надаються клієнтові за прискорення оплати заборгованості, за дострокову оплату.

У США для обліку повернення товарів і деяких комерційних знижок використовують рахунок «Повернення товарів і знижки». Для обліку реалізаційних (розрахункових) знижок передбачено рахунок «Реалізаційні знижки». Рахунки «Повернення товарів і знижки» та «Реалізаційні знижки» активними, регулюючими. Вони регулюють рахунок «Дохід від реалізації».

У західноєвропейських країнах повернення товарів клієнтами безпосередньо відбивається на зменшенні доходів від реалізації. У разі повернення товарів складають таку бухгалтерську проводку:

Д-т рах. «Дохід від реалізації»

К-т рах. «Рахунки до одержання»

Під час реалізації продукції клієнтам надають комерційні й розрахункові знижки — як у разі виписки рахунків-фактур, так і після відображення в обліку процесу реалізації.

У разі надання клієнтам комерційної знижки, яка вказується безпосередньо під час виписки рахунка-фактури, на рахунок «Доходи від реалізації» відображають договірну ціну реалізації за мінусом комерційної знижки.

Розрахункові знижки показують в обліку як фінансові витрати («Розрахункові й знижки надані»).

Знижки можуть надаватися покупцям після того, як реалізацію було відображено в обліку за основним рахунком. Такі знижки надаються пізніше спеціальним повідомленням.

Для обліку комерційних знижок у цьому разі застосовують рахунок «Комерційні знижки, надані підприємством». Це активний, регулюючий контр-пасивний рахунок до рахунка «Доходи від реалізації». Надання розрахункової знижки пізніше — фінансові витрати для підприємства.

3. Методика розрахунку та облік сумнівної дебіторської заборгованості

Сумнівна, або безнадійна, дебіторська заборгованість — це заборгованість, яка не може бути погашена через неплатоспроможність боржника.

З іншого боку, безнадійну дебіторську заборгованість клієнтів за реалізовану їм продукцію вже було відображено у складі доходів підприємства (за методом нарахування),

вона вплинула на збільшення прибутків і податку на прибуток. Отже, необхідно мати механізм регулювання цього явища, який дав би змогу списати таку заборгованість на зменшення прибутків або на збільшення витрат. У міжнародній практиці заведено списувати їх на витрати підприємства. При цьому може бути пряме списання або списання через створення резерву для сумнівних боргів. Перевага надається другому методіві.

Згідно з принципом обережності, підприємство повинне наприкінці року визначити суму безнадійних боргів і створити резерв для їх погашення за рахунок витрат поточного року.

Найточнішим, але достатньо трудомістким є метод визначення сумнівних (безнадійних) боргів за кожним клієнтом (дебітором) на основі вивчення фінансового стану та платоспроможності. Така методика визначення й обліку сумнівної дебіторської заборгованості має достатньо широке застосування в західноєвропейських країнах.

Проте в багатьох країнах, особливо в США, Великобританії, Канаді, застосовують менш трудомісткі методи визначення й обліку безнадійних боргів дебіторів. Такими методами є визначення суми безнадійних боргів дебіторів на підставі: 1) даних про прибутки та збитки; 2) даних бухгалтерського балансу.

Визначення безнадійних боргів на підставі інформації звіту про прибутки та збитки. Згідно з методом суми безнадійних боргів розраховують із застосуванням певного відсотка обсягу продажу в кредит. При цьому відсоток визначають як середню величину відсотків безнадійних боргів до обсягу продажу не менш ніж за три роки.

За цього методу залишок на кінець року за рахунком «Резерв для сумнівних боргів» не береться до уваги, тому що він відноситься до минулих років.

Визначення безнадійних боргів на підставі інформації балансу. Основою цього методу є розрахунок відсотків від суми дебіторської заборгованості. При цьому відсоток визначають як середню величину відсотків непогашеної дебіторської заборгованості не менш ніж за три минулі роки. Цей розрахунок стосується всієї дебіторської заборгованості. Тому беруть до уваги залишок резерву на кінець року.

Визначення суми безнадійних боргів на основі періодизації дебіторської заборгованості здійснюють групуванням дебіторської заборгованості за строками її непогашення зі встановленням коефіцієнта (відсотка) сумнівності для кожної групи. Коефіцієнт (відсоток) сумнівності істотно зростає зі збільшенням строків непогашення дебіторської заборгованості.

Величину резерву сумнівних боргів визначають сумою добутків дебіторської заборгованості та коефіцієнта (відсотка) сумнівності відповідної групи.

4. Облік векселів до одержання

У розрахунках між підприємством і його дебіторами можуть застосовуватися векселі.

Вексель — це безумовне зобов'язання клієнта заплатити певну суму грошей на вимогу або в зазначений час. Дату оплати вказують на векселі у вигляді напису конкретної дати або кількості місяців з дня оформлення векселя або кількості днів з дати оформлення векселя. У будь-якому разі підприємство мусить визначити точну дату оплати векселя, що важливо для контролю.

Клієнт здебільшого сплачує за векселем відсотки за відсотковою ставкою з розрахунку на рік. Суму відсотків за векселем визначають за формулою:

$$\begin{aligned} \text{Сума відсотків} &= \text{Номінал векселя (сума)} \times \\ &\times \text{Відсоткову ставку} \times \text{Термін векселя (частку року)} \end{aligned}$$

Таким чином, до суми погашення векселя входить номінальна вартість векселя та відсотки за векселем. Якщо вексель не оплачено у встановлений термін, то вважається, що векселедавач відмовився від його оплати. Відновлюється дебіторська заборгованість, збільшена на суму відсотків за векселем. Водночас відображаються доходи за відсотками, які повинен сплатити покупець.

ТЕМА 5 ОБЛІК ТОВАРНО-МАТЕРІАЛЬНИХ ЗАПАСІВ

Питання до розгляду

1. Системи обліку товарно-матеріальних запасів.
2. Методи оцінки товарно-матеріальних запасів.
3. Оцінка та відображення товарно-матеріальних запасів у фінансовій звітності.

1. Системи обліку товарно-матеріальних запасів

Питання змісту, оцінки, подання в балансі та розкриття облікової політики щодо запасів регулює Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 2 «Запаси».

Товарно-матеріальними запасами вважають: товари, що були куплені підприємством і зберігаються на складі з метою їх подальшої реалізації; готову продукцію, напівфабрикати та незавершене виробництво; різні матеріали, що зберігаються на складі й призначені для переробки в процесі виробництва або забезпечення виробничого процесу.

У фінансовому обліку зарубіжних країн застосовують дві системи (методи) обліку складських запасів: система постійного обліку запасів; система періодичного обліку запасів.

За **системи постійного обліку запасів** облік руху матеріалів, товарів та інших запасів ведуть безпосередньо на рахунку «Складські запаси» за їх видами — упродовж звітного періоду.

Рахунок «Складські запаси» є синтетичним, або рахунком першого порядку. У плані рахунків бухгалтерського обліку, наприклад, Франції передбачено до нього такі рахунки другого порядку: «Сировина», «Інші матеріали», «Незавершене виробництво щодо послуг», «Продукція», «Товари». Кожний з них має ще рахунки третього порядку.

Надходження запасів від постачальника відображають на рахунках таким записом:

Д-т рах. «Складські запаси» (За їх видами)

К-т рах. «Розрахунки з постачальниками» (або «Рахунки до сплати»).

Відпуск запасів на виробництво чи реалізацію:

Д-т рах. «Незавершене виробництво»

Д-т рах. «Накладні загальновиробничі витрати» Д-

т рах. «Собівартість реалізованих товарів»

К-т рах. «Складські запаси» (За їх видами)

На кожну звітну дату залишки складських запасів визначають на рахунках складських запасів.

Системним порядком, тобто на підставі інформації рахунків, визначають і суму витрачених матеріалів (запасів).

За цього методу на картках ведуть аналітичний облік руху матеріалів (запасів) упродовж звітної періоду. Одну картку відкривають на кожний вид матеріалів.

Цей метод забезпечує ширшу інформацію про наявність і рух матеріальних цінностей за кількістю й вартістю.

Залишок за рахунком «Складські записи» йде в баланс, а витрати місяця з рахунка «Собівартість реалізованих товарів» — у звіт про прибутки.

За **системою періодичного обліку** докладний облік матеріальних запасів упродовж звітної періоду на рахунку «Складські запаси» не ведеться. Відображається тільки початковий залишок (на початок звітної періоду), який був визначений наприкінці минулого звітної періоду під час інвентаризації.

Надходження складських запасів відображають на рахунку «Витрати на купівлю», який є рахунком елементів витрат.

Д-т рах. «Витрати на закупівлю (Товарів)»

К-т рах. «Рахунки до сплати (Постачальники)»

Завдання полягає в тому, щоб на кінець звітної періоду визначити залишок невикористаних матеріалів (чи товарів) на складі й вартість використаних (списаних) запасів.

Для цього наприкінці звітної періоду (місяця, кварталу чи року) проводять інвентаризацію запасів на складі та оцінюють залишок одним з прийнятих на підприємстві методів.

Суму витрачених товарів (запасів) визначають за формулою:

$$\text{Витрачені записи (товари)} = \text{Залишок на початок періоду} + \\ + \text{Закупівлі (витрати на закупівлі)} - \text{Залишок запасів на кінець періоду}$$

За умови автоматизації обліку більшого поширення набула система постійного обліку запасів (США). У західноєвропейських країнах у фінансовому обліку частіше застосовують систему періодичного обліку запасів. Система постійного обліку ведеться в управлінському обліку.

У звіті про прибутки зміну залишків матеріалів і товарів показують серед елементів витрат зі знаком «+» (дебетове сальдо) або «-» (кредитове сальдо).

2. Методи оцінки товарно-матеріальних запасів

За міжнародними стандартами бухгалтерського обліку у країнах ринкової економіки застосовують кілька методів оцінки запасів. Найважливішими з них є:

1. Перше надходження — перший видаток (ФІФО).
2. Середньозважена собівартість.
3. Останнє надходження — перший видаток (ЛІФО).
4. Ідентифікована собівартість конкретної партії.

Метод ФІФО припускає, що матеріали, придбані першими, відпускатимуться на виробництво чи реалізацію також першими, тобто списуватимуться за цінами перших надходжень. При цьому залишки матеріалів (запасів) на кінець звітної періоду оцінюють за цінами останніх надходжень.

За методом середньозваженої собівартості витрачені та реалізовані запаси, а також їх залишок на кінець звітної періоду оцінюють за середніми цінами з урахуванням залишку матеріалів (запасів) на початок звітної періоду та їх надходжень за звітний період. Середня вартість одиниці може розраховуватись як загалом за звітний період, так і після кожного наступного надходження певного виду запасів.

Метод ЛІФО припускає, що матеріали (запаси), придбані останніми, відпускатимуться на виробництво чи реалізацію першими, тобто оцінюватимуться за цінами останніх надходжень. Залишки матеріалів (запасів) на кінець звітної періоду оцінюватимуться в цьому разі за цінами перших надходжень.

Метод ідентифікації викликає необхідність обліку надходження матеріалів та їх зберігання за конкретними партіями. Відпущені матеріали, а також їх залишок на кінець періоду оцінюють за цінами конкретних партій. Застосування цього методу можливе за умов незначної номенклатури матеріалів або товарів, що використовуються на підприємстві.

За системи періодичного обліку запасів собівартість фактично витрачених чи реалізованих матеріалів (товарів) визначають загалом за звітний період на підставі інвентаризації та оцінки залишку на кінець періоду, а також інформації про надходження матеріалів (товарів) за період та їх залишку на початку періоду. За системи постійного обліку запасів вартість визначають за кожною партією відпущених зі складу матеріалів (товарів).

Різні методи оцінки дають неоднакові результати щодо собівартості списаних на виробництво чи реалізацію матеріалів (товарів) та їх залишку на кінець звітної періоду. Отже, методи оцінки суттєво впливають на витрати й фінансові результати діяльності підприємства.

Фірми самостійно обирають методи оцінки товарно-матеріальних запасів, і їхній вибір залежить насамперед від ринкової кон'юнктури. Якщо визначилася тенденція до зростання цін на товари чи матеріали, то фірми надають перевагу методів ЛІФО. У період значних інфляційних процесів держава може на певний час заборонити застосування цього методу оцінки. І навпаки, якщо є тенденція до зниження цін, то підприємства надають перевагу методів ФІФО. Найменш ризикованим є метод середньозваженої собівартості.

Разом з тим підприємства повинні дотримуватися загальноприйнятого принципу обліку — **постійності облікової політики**. Це стосується й застосування методів оцінки запасів. Прийняті методи оцінки запасів не повинні змінюватися впродовж року чи більшого періоду, а їх зміна повинна бути обґрунтованою. Про це обов'язково зазначають у додатках чи пояснювальній записці до річної фінансової звітності.

3. Оцінка та відображення товарно-матеріальних запасів у фінансовій звітності

Згідно із загальноприйнятими принципами обліку, складські запаси відображають у балансі за собівартістю або ринковими цінами на час складання балансу, якщо ринкова ціна нижча за собівартість.

Цей принцип називають «Принципом меншої вартості». Отже, у балансі складські запаси відображають за меншою (нижчою) з цих двох оцінок.

Якщо ринкова ціна нижча за собівартість запасів, тоді підприємство повинно відобразити в обліку витрати (збитки) від знецінення.

Під ринковою ціною розуміють ціну заміщення, тобто ціну, за якою підприємство змогло б купити ті самі матеріали (товари) у тих самих постачальників. При цьому в разі

переоцінки запасів беруть чисту вартість реалізації, тобто ринкову ціну за мінусом очікуваних витрат на реалізацію.

Зниження ринкових цін може бути з двох причин:

- 1) пряме зниження цін на аналогічні товари на ринку;
- 2) зниження ціни реалізації через фізичне псування, пошкодження, застарілість товарів.

В останньому випадку ринкова ціна — це ціна можливої реалізації пошкоджених або застарілих товарів. Вона може бути нижчою за собівартість.

Існує три методи оцінки складських запасів за правилом мінімальної (нижчої) оцінки.

1. Метод оцінки за видами (номенклатурними номерами) запасів (позиційний метод). За цього методу по кожній позиції (найменуванню) товарів визначають собівартість і ринкову вартість і приймають меншу з них.

2. Метод оцінки за основними товарними групами (категоріями) запасів. Оцінку проводять за групами (категоріями) товарів, порівнюють за категоріями собівартість і ринковою вартістю і беруть до обліку меншу з них.

3. Метод оцінки за сукупністю товарних запасів на складі. Усі товарні запаси оцінюють за собівартістю та за ринковими цінами й до обліку беруть меншу з них.

Найдоцільнішим і найточнішим є перший метод оцінки — позиційний.

ТЕМА 6 ОБЛІК ДОВГОСТРОКОВИХ АКТИВІВ

Питання до розгляду

1. Склад, класифікація й оцінка довгострокових активів.
2. Методи розрахунку та облік амортизації основних засобів.
3. Облік надходження та вибуття основних засобів.
4. Облік природних ресурсів та їх виснаження.

1. Склад, класифікація й оцінка довгострокових активів

Довгострокові активи — це активи, які:

- 1) мають термін служби більше одного року;
- 2) придбані для використання в господарській діяльності (у бізнесі);
- 3) не призначені для реалізації (в останньому випадку їх відносять до складських запасів).

Питання змісту, оцінки, амортизації та обліку довгострокових активів регулюють Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» та 38 «Нематеріальні активи».

До довгострокових активів належать: основні засоби, земля, нематеріальні активи, природні ресурси, а також довгострокові фінансові вкладення.

Довгострокові активи класифікуються за різними ознаками:

1) за ознакою матеріальності:

- матеріальні (основні засоби, земля, природні ресурси);
- нематеріальні (права користування майновою та інтелектуальною власністю);

2) за ознакою амортизації:

- необоротні активи, що амортизуються (основні засоби, нематеріальні активи, природні ресурси);

- необоротні активи, що не амортизуються (земля);

3) за ознакою відтворення:

- ті, що відтворюються (основні засоби, нематеріальні активи, земля);

- ті, що не відтворюються (природні ресурси).

Кожний вид довгострокових активів може, в свою чергу, поділитися за складом і функціональним призначенням.

2. Методи розрахунку та облік амортизації основних засобів

Амортизаційна політика є важливим питанням господарської та фінансової діяльності. В умовах ринкової економіки вона постійно є об'єктом уваги господарств і фірм, а також держави.

З одного боку, **амортизація** — це витрати, які включають у витрати виробництва та в собівартість продукції. З іншого боку, амортизаційні відрахування — це джерело для інвестицій, модернізації обладнання та інших основних засобів.

Застосовують кілька методів нарахування амортизації. Найважливішими з них є такі:

- 1) метод лінійної амортизації;
- 2) метод нарахування амортизації за кількістю випущеної продукції;
- 3) метод подвійної норми амортизації;
- 4) метод суми цифр років експлуатації.

Згідно з міжнародними стандартами, кожне підприємство самостійно обирає метод нарахування амортизації основних засобів. Проте, обравши той чи інший метод, підприємство не повинно змінювати його на інший упродовж звітного чи звітних періодів. Будь-які зміни повинні обґрунтуватися й висвітлюватися в пояснювальній записці до річної фінансової звітності.

Нараховані суми амортизації відображають в обліку як витрати підприємства, з одного боку, і як накопичену амортизацію (знос) — з іншого.

3. Облік надходження та вибуття основних засобів

Для обліку руху основних засобів ведуть рахунок основних засобів, який має субрахунки за їх класифікаційними групами (будівлі, споруди, обладнання, транспортні засоби тощо).

У зарубіжних країнах з не створюють спеціальних джерел фінансування капітальних вкладень. Тому основні засоби, що надійшли під час купівлі, відображають в обліку так, як і надходження матеріалів.

Витрати на власне будівництво об'єктів попередньо обліковують на рахунку витрат «Незавершене будівництво».

Вибуття основних засобів відбувається здебільшого в результаті їх ліквідації внаслідок зносу або реалізації. Згідно з Міжнародними стандартами, результати вибуття основних засобів слід відображати у фінансових результатах діяльності підприємства — у розділі інших або надзвичайних результатів.

Прибутки чи збитки від ліквідації або реалізації основних засобів визначають як різницю між чистими надходженнями та залишковою вартістю об'єктів основних засобів.

Це міжнародний стандарт. Проте техніка відображення в обліку операцій, зв'язаних з вибуттям основних засобів, у різних країнах може бути різною.

Переоцінку об'єктів основних засобів, нематеріальних активів здійснюють, якщо їх залишкова вартість значно відрізняється від справедливої вартості на дату балансу.

4. Облік природних ресурсів та їх виснаження

До природних ресурсів належать ліс, родовища нафти й газу, мінеральної сировини тощо. У зарубіжних країнах вони є об'єктом купівлі/продажу. У балансі природні ресурси відображаються як довгострокові (позаоборотні) активи («Запаси вугілля», «Запаси нафти й газу», «Ліс»).

Характерними особливостями природних ресурсів є те, що:

- 1) після видобутку вони стають матеріальними (складськими) запасами;
- 2) запаси природних ресурсів не відновлюються.

Тому природні ресурси ще називають «виснажувані активи».

Природні ресурси у разі їх придбання оцінюють за фактичними затратами на їх придбання. У фактичні затрати, як і придбання основних засобів, входять ціна постачальника, комісійні, брокерські затрати тощо.

У результаті видобутку природних ресурсів родовища виснажуються, зменшується їхня первісна вартість. Цей процес називають виснаженням і відображають в обліку.

Для обліку виснаження (амортизації) застосовують метод нарахування амортизації — залежно від кількості видобутої продукції.

Величину (ступінь) виснаження визначають за формулою:

$$\begin{aligned} & \text{Фактична собівартість родовища :} \\ & : \text{Оцінна кількість корисних копалин родовища} = \\ & = \text{Ставка виснаження на одиницю копалин} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{Ставка виснаження на одиницю} \times \\ & \times \text{Кількість видобутої продукції} = \\ & = \text{Витрати на виснаження звітнього періоду} \end{aligned}$$

Деякі компанії не використовують рахунок «Виснаження» і проводять пряме списання з рахунка «Природні ресурси».

Зазначмо, що природні ресурси, розроблені (видобуті), але не реалізовані в поточному році, відображають як товарно-матеріальні запаси. Витрати на виснаження відображають тільки того року, коли видобуту продукцію реалізовано.

ТЕМА 7 ОБЛІК ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА КОНСОЛІДОВАНА ЗВІТНІСТЬ

Питання до розгляду

1. Сутність фінансових інвестицій, їх класифікація та оцінка.
2. Облік довгострокових інвестицій у боргові зобов'язання.
3. Облік довгострокових інвестицій в акції інших підприємств.
4. Методика складання консолідованої фінансової звітності.

1. Сутність фінансових інвестицій, їх класифікація та оцінка

Фінансові інвестиції — це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших економічних вигід для інвестора.

Різні аспекти фінансових інвестицій та фінансових звітів групи підприємств розглядаються в таких Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку:

- ✓ МСБО 22 «Об'єднання компаній»;
- ✓ МСБО 27 «Консолідована і окрема фінансова звітність»;
- ✓ МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані компанії»;
- ✓ МСБО 31 «Частки у спільних підприємствах»;
- ✓ МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання»;
- ✓ МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка».

Залежно від терміну утримання у складі активів фінансові інвестиції поділяють на поточні і довгострокові.

Поточні фінансові інвестиції — це інвестиції на термін, що не перевищує одного року, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент. Вони здійснюються на короткий строк з метою отримання доходу від тимчасово вільних грошових коштів. У бухгалтерському обліку та звітності поточні фінансові інвестиції відображають як оборотні активи.

Довгострокові фінансові інвестиції — це інвестиції на період більше одного року, а також інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент. У бухгалтерському обліку та звітності довгострокові фінансові інвестиції відображають як необоротні активи.

Залежно від об'єктів інвестування фінансові інвестиції класифікують на: фінансові інвестиції в боргові зобов'язання та фінансові інвестиції в цінні папери — інструменти власного капіталу інших підприємств.

Фінансові інвестиції в боргові зобов'язання — це вкладення тимчасово вільних коштів в облігації інших підприємств — емітентів облігацій. Метою таких інвестицій є отримання доходу у формі відсотків. При цьому слід зазначити, що інвестиції в облігації не надають інвестору можливості впливати на господарську й фінансову політику інших підприємств.

Фінансові інвестиції в капітал інших підприємств — це інвестиції у акції чи паї юридично самостійних підприємств заради отримання доходу у вигляді дивідендів, а також здійснення впливу чи контролю за їх діяльністю.

Важливим питанням є оцінка фінансових інвестицій. При цьому слід розрізняти первісну оцінку фінансових інвестицій та їх оцінку на дату балансу.

Фінансові інвестиції первісно оцінюють та відображають у бухгалтерському обліку за собівартістю. Собівартість фінансової інвестиції складається з ціни придбання та витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням, а саме: комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших пов'язаних витрат.

У разі, коли придбання здійснено шляхом обміну на цінні папери власної емісії, собівартість фінансової інвестиції визначається справедливою вартістю переданих цінних паперів і витратами, безпосередньо пов'язаними з придбанням. Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюють шляхом обміну на інші активи, то її собівартість визначають за справедливою вартістю цих активів і витратами, безпосередньо пов'язаними з придбанням.

Оцінка фінансових інвестицій на дату балансу залежить від багатьох чинників: виду інвестицій, мети їх придбання, рівня впливу інвестора на інвестоване підприємство, строку, на який вони були придбані, тощо.

Фінансові інвестиції, що придбані та утримуються до їх погашення (боргові цінні папери — довгострокові облигації), відображаються на дату балансу за **амортизованою собівартістю**. **Амортизована собівартість фінансової інвестиції** — це собівартість інвестиції, збільшена на суму накопиченої амортизації дисконту або зменшена на суму накопиченої амортизації премії.

Фінансові інвестиції, що придбані та утримуються з метою їх продажу, оцінюють на дату балансу за **справедливою вартістю** або за собівартістю (якщо справедливу вартість визначити неможливо).

Фінансові інвестиції в асоційовані, дочірні та спільні підприємства (інвестиції в цінні папери, які є інструментами капіталу) оцінюють на дату балансу за вартістю, що визначена за **методом участі в капіталі**. При цьому балансова вартість фінансових інвестицій збільшується (зменшується) на суму, що є часткою інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період, із включенням цієї суми до складу доходу (втрат) від участі в капіталі. Водночас балансова вартість фінансових інвестицій зменшується на суму визнаних дивідендів від об'єкта інвестування (інвестованого підприємства).

2. Облік довгострокових інвестицій у боргові зобов'язання

Довгострокові фінансові інвестиції в боргові цінні папери (облигації) можуть бути придбані за номінальною вартістю, а також за вартістю, нижчою (з дисконтом) або вищою (з премією) за номінальну. Це залежить від співвідношення між встановленою (фіксованою) ставкою відсотків за випущеними облигаціями та реальною ринковою ставкою на дату випуску або реалізації.

Для обліку дисконту та премії за довгостроковими облигаціями до сплати власної емісії передбачено окремі регулюючі рахунки «Дисконт за облигаціями» та «Премію за облигаціями». Така методика обліку дисконту та премії може бути використана й для довгострокових фінансових інвестицій в облигації. Проте в міжнародній практиці дисконт і премію за фінансовими інвестиціями в облигації на окремих рахунках не виділяють. На рахунок «Довгострокові фінансові інвестиції (облигації)» первісно відображають не номінальну, а фактичну вартість придбання з подальшим коригуванням її на суми амортизації дисконту (додаються) чи премії (віднімаються).

Довгострокові фінансові інвестиції в облигації, що утримуються інвестором до їх погашення, відображаються на дату балансу на вказаному вище рахунку за амортизованою собівартістю, яка відповідає поточній балансовій вартості інвестицій.

Важливим питанням є вибір методу амортизації дисконту та премії за облигаціями. Відповідно до загальноприйнятих принципів та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку рекомендується амортизувати дисконт і премію за облигаціями за **методом ефективної (дійсної) ставки відсотка**.

Суму амортизації дисконту або премії за звітний період визначають порівнянням суми відсотків за ефективною та фіксованою ставками відсотка.

Перевагою методу ефективної ставки відсотка є точне визначення доходу звітного періоду за відсотками та балансової вартості інвестицій на кінець звітного періоду.

Альтернативним методом нарахування амортизації дисконту та премії за довгостроковими облигаціями є **прямолінійний метод**. Сума амортизації дисконту чи премії за один платіжний період визначається за формулою

$$\text{Сума амортизації} = \frac{\text{Загальна сума дисконту (премії)}}{\text{Загальна кількість платіжних періодів}}$$

Прямолінійний метод амортизації дисконту та премії є простішим з погляду розрахунків сум. Його рекомендують застосовувати, якщо суми списання дисконту чи премії кожного періоду істотно не відрізняються від сум, визначених методом ефективної ставки відсотка.

Далі розглянемо методику обліку довгострокових інвестицій в облігації, придбані за номінальною вартістю, з дисконтом і премією.

Облік облігацій, придбаних за номінальною вартістю. Підприємство може придбати облігації за номінальною вартістю, коли ринкова ставка відсотка за інвестицією в облігації дорівнює встановленій або фіксованій ставці відсотка за облігаціями. За цих умов поточна балансова вартість інвестиції залишається постійною впродовж усього терміну від дати придбання до дати погашення, тому що немає дисконту чи премії, які б підлягали амортизації. Дохід від інвестиції визначають кожного періоду як суму нарахованих або отриманих готівкою відсотків.

Облік облігацій, придбаних з дисконтом. Емітент облігацій продає їх з дисконтом (тобто за нижчою, ніж номінальна вартість, ціною) тоді, коли реальна ринкова ставка відсотка вища за встановлену (фіксовану).

Дисконт — це, крім відсотків, додаткові доходи для компанії, оскільки на момент погашення вона отримує всю номінальну вартість облігацій. Тому дисконт має бути віднесений на фінансові доходи впродовж періоду з дати придбання до дати погашення облігацій.

Сума амортизації дисконту нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій) та відображається у складі фінансових доходів з одночасним збільшенням балансової вартості фінансових інвестицій в облігації.

Щороку сальдо дисконту зменшується на суму амортизації і дійде до нуля на дату погашення. Амортизована собівартість інвестицій в облігації (або балансова вартість) зростає паралельно на ці самі суми й на дату погашення облігацій дійде до номінальної вартості.

Облік облігацій, придбаних з премією. Якщо ринкова відсоткова ставка нижча за встановлену (фіксовану) за облігаціями, то облігації продають (купують) з надбавкою, з премією, тобто за ціною, яка перевищує номінальну вартість.

Поряд з тим премія за облігаціями зменшує суму фінансових доходів компанії — поступово впродовж терміну утримання облігацій шляхом нарахування амортизації.

Сума амортизації премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій), зменшує фінансові доходи з одночасним зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій.

Упродовж строку утримання облігацій премія за облігаціями зменшується до нуля. Водночас балансова вартість облігацій зменшується до номінальної вартості (номінальна вартість — на дату погашення).

3. Облік довгострокових інвестицій в акції інших підприємств

Методика обліку інвестицій в акції інших підприємств залежить від взаємовідносин між інвестором і компанією, в яку вкладається капітал, від рівня впливу інвестора на інвестоване підприємство. Рівень впливу, у свою чергу, залежить від частки інвестора в капіталі інвестованого підприємства.

Відсоток володіння капіталом	0 % ↔ 20 %	↔ 50 %	↔ 100 %
Рівні впливу	Незначний або істотний	Істотний	Контроль
Метод обліку інвестицій	Метод справедливої вартості (собівартості)	Метод участі в капіталі	Консолідація

Метод справедливої вартості (собівартості). Цей метод обліку фінансових інвестицій застосовується тоді, коли інвестор володіє менш як 20 % простих акцій (голосів) інвестованого підприємства. При цьому він здійснює незначний вплив на операційну та фінансову політику об'єкта інвестування або не справляє жодного впливу.

Фінансові інвестиції в акції інших підприємств первісно оцінюють за собівартістю придбання. У подальшому, на дату складання балансу, вони відображаються за справедливою вартістю. При цьому суму збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу відображають у складі фінансових доходів або інших витрат відповідно.

Якщо справедливу вартість фінансових інвестицій неможливо достовірно визначити на дату балансу, їх відображають за собівартістю.

За методом справедливої вартості (собівартості) дивіденди за акціями відображають у складі фінансових доходів і відносять до звітного періоду в момент їх оголошення або фактичного отримання готівки.

Метод участі в капіталі — це метод обліку фінансових інвестицій, згідно з яким балансова вартість фінансових інвестицій збільшується (зменшується) на суму, що є часткою інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період, із включенням цієї суми до складу доходу (втрат) від участі в капіталі. Водночас балансова вартість фінансових інвестицій зменшується на суму визнаних дивідендів від інвестованого підприємства.

Зменшення балансової вартості фінансових інвестицій відображається в бухгалтерському обліку тільки на суму, що не призводить до від'ємного значення вартості фінансових інвестицій. Якщо фінансові інвестиції внаслідок їх зменшення досягають нульової вартості, вони відображаються в бухгалтерському обліку за нульовою вартістю.

Балансова вартість фінансових інвестицій збільшується або зменшується також на частку інвестора в сумі зміни загальної величини власного капіталу інвестованого підприємства за звітний період, крім змін за рахунок чистого прибутку (збитку).

Метод участі в капіталі застосовують тоді, коли частка інвестора становить від 20 до 50 % у власному капіталі інвестованого підприємства. За цих умов інвестор має істотний вплив на об'єкт інвестування. Істотний вплив — це повноваження брати участь у прийнятті рішень з фінансової, господарської та комерційної політики інвестованого підприємства без здійснення контролю цієї політики.

Для відображення фінансових інвестицій за методом обліку участі в капіталі використовують фінансові звіти асоційованих, спільних і дочірніх підприємств, які складені на ту саму дату, що й звіти інвестора.

4. Методика складання консолідованої фінансової звітності

Метод консолідації фінансової звітності застосовують тоді, коли одне підприємство володіє понад 50 % простих акцій іншого підприємства.

Контроль — це повноваження керувати операційною й фінансовою політикою підприємства для отримання вигід від його діяльності.

Компанію-інвестора розглядають як материнську (холдингову) компанію, а ту, яка є об'єктом інвестування, — як дочірню. Таким чином, **дочірня компанія** — це компанія, яку контролює інша (материнська) компанія. В свою чергу, **материнська компанія** — це компанія, яка має одну чи кілька дочірніх. З юридичного погляду, материнська компанія та її дочірні підприємства є окремими юридичними особами й складають окремі фінансові звіти. Та оскільки рада директорів (чи інший керівний орган) материнської компанії одночасно має вирішальний голос у радах директорів дочірніх підприємств, то об'єднання компанії (батьківської та дочірніх) можна розглядати як окрему економічну одиницю.

У міжнародній практиці материнську компанію з усіма її дочірніми підприємствами називають **групою**. Певна річ, що акціонерів і кредиторів материнської компанії цікавлять результати всіх операцій, що здійснюються під контролем материнської компанії, зокрема й дочірніх.

У зв'язку з цим поряд з фінансовими звітами окремих компаній складають звіти, що відображають фінансовий стан і результати діяльності групи компаній.

Такі звіти називають консолідованими фінансовими звітами. Консолідована фінансова звітність — це фінансова звітність групи, яку розглядають як єдине підприємство. Характерною її рисою є те, що активи, зобов'язання, доходи та витрати двох чи більше юридично самостійних одиниць об'єднано в окрему систему фінансової звітності.

Міжнародний стандарт обліку 22 «Об'єднання підприємств» передбачає два основні методи обліку в об'єднаннях підприємств:

- 1) метод придбання;
- 2) метод об'єднання інтересів (злиття).

Ці методи ґрунтуються на тому, що об'єднання підприємств — це або результат набуття одним підприємством контролю над іншим (або кількома), або результат об'єднання інтересів двох чи більше підприємств.

Якщо материнська компанія виплачує готівкові гроші чи видає боргові зобов'язання, набуваючи акції іншої компанії, то об'єднання підприємств обліковують за **методом придбання**.

Метод об'єднання інтересів застосовують тоді, коли акції дочірнього підприємства набуто прямим обміном на акції материнської компанії. Визначальний момент цієї операції полягає в тому, що акціонери дочірньої компанії стають акціонерами материнської.

Більшість об'єднань підприємств відбувається як результат набуття одним підприємством контролю над іншим або кількома підприємствами. За методом придбання під час складання консолідованої звітності активи та пасиви придбаного підприємства повинні відображатися за їх ринковою вартістю на дату придбання.

Різниця між ціною придбання та ринковою вартістю придбаних активів повинна відображатися у фінансовій звітності як «ціна бізнесу» (**гудвіл**) та амортизуватися впродовж корисного терміну використання, але зазвичай не більше 20 років.

Процес консолідації фінансової звітності описано Міжнародним стандартом обліку 27 «Консолідована і окрема фінансова звітність». Вона складається послідовним об'єднанням сум (статей), вказаних у фінансових звітах материнської та дочірніх компаній. Щоб консолідована звітність містила інформацію про групу як єдине ціле, у процесі її складання необхідно зробити низку врегулювань для усунення внутрішньогрупових операцій. Внутрішньогрупові операції можуть означати, наприклад, реалізацію товарів, оренду майна, надання позик.

Основні принципи консолідації балансів групи підприємств.

1. Для розрахунку гудвілу використовують частку материнської (холдингової) компанії в чистих активах дочірньої компанії на дату її придбання.

2. Резерви (нерозподілений прибуток), якими володіло дочірнє підприємство на час придбання його материнською компанією, ураховують у разі розрахунку гудвілу й не відображають у консолідованому балансі.

3. У разі розрахунку частки меншості використовують величину чистих активів дочірньої компанії на дату консолідації. Частку меншості показують у консолідованому балансі окремою статтею.

4. Внутрішню заборгованість материнської та дочірньої компаній вилучають під час консолідації балансу.

Консолідований звіт про фінансові результати складають об'єднанням доходів і витрат материнської та дочірньої компаній. Доходи та витрати, що є наслідком внутрішньогрупових операцій, вилучають, оскільки вони є простим переміщенням активів з однієї компанії цієї групи в іншу й не змінюють розміру чистих активів з погляду консолідації.

Найтипівіші приклади внутрішньогрупових операцій, що мають бути вилучені під час складання консолідованого звіту про фінансові результати.

1. Виручка від реалізації продукції дочірнім підприємствам.
2. Собівартість продукції, реалізованої дочірнім підприємствам.
3. Сплачені чи одержані відсотки за позиками, відповідно одержані від дочірніх підприємств чи надані їм.

4. Орендна плата чи інші доходи, одержані в результаті надання послуг дочірнім компаніям.

5. Орендна плата чи інші витрати на послуги, надані дочірніми підприємствами.

У своїй системі обліку материнська компанія використовує метод участі для відображення її фінансових інвестицій у дочірні підприємства. За цього методу материнська компанія відображає у пропорції від інвестицій свою частку в прибутку дочірніх підприємств. Оскільки доходи й витрати дочірніх підприємств включено в консолідований звіт про фінансові результати, то прибуток материнської компанії від інвестицій у дочірні підприємства має бути вилучено, щоб уникнути подвійного врахування цієї частки. З тієї самої причини в процесі консолідації до звіту групи додають тільки ті дивіденди, які нарахувала чи сплатила материнська компанія, а дивіденди, які виплачує дочірня компанія, вилучають.

ТЕМА 8 ОБЛІК КОРОТКОСТРОКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Питання до розгляду

1. Поняття, оцінка та види короткострокових зобов'язань.
2. Облік заборгованості за рахунками постачальників і векселями виданими.
3. Облік інших короткострокових зобов'язань
4. Облік заробітної плати та зобов'язань із заробітної плати.

1. Поняття, оцінка та види короткострокових зобов'язань

Зобов'язання — це заборгованість підприємства іншим підприємствам, організаціям та особам, що виникає внаслідок здійснення фірмою різних угод. Заборгованість передбачає сплату в майбутньому грошми, товарами або іншими послугами.

Заборгованість називають ще пасивами підприємства. Кредиторська заборгованість — це залучені засоби, що формують частину активів.

Заборгованість поділяють на:

- короткострокову (поточні пасиви);
- довгострокову.

Короткострокові зобов'язання (або кредиторська заборгованість) складаються з боргів, які мають бути погашені впродовж року або одного господарського циклу незалежно від його тривалості.

Менеджери, інвестори, кредитори приділяють велику увагу показникам фінансового стану, пов'язаним з поточними пасивами, а саме:

- показнику поточної платоспроможності;
- чистому (робочому) капіталу.

Загальним правилом є те, що зобов'язання реєструють в обліку тільки тоді, коли за ним виникає заборгованість. Зобов'язання, які підлягають виконанню, але будуть виконанні в майбутньому, не є заборгованістю й не відображаються в обліку.

Кредиторську заборгованість (зобов'язання) оцінюють сумою грошей, необхідних для сплати боргу, або вартістю товарів і послуг, які слід надати для погашення боргу. Для більшості зобов'язань сума боргу відома, крім тих випадків, коли вона має бути розрахована (наприклад, зобов'язання з гарантійного обслуговування запчастинами).

Залежно від порядку визначення сум заборгованості всі зобов'язання поділяють на:

- фактичні;
- оцінні, або умовні.

Фактичні зобов'язання включають заборгованість за рахунками постачальників, векселями виданими, дивідендами до сплати, податку з продажу, акцизними зборами, нарахованою заробітною платою, одержаними авансами, поточною частиною довгострокових зобов'язань.

Характерною рисою фактичних зобов'язань є знання фактичної суми заборгованості. Фактичні зобов'язання виникають на основі договору, контракту або законодавства.

Оцінні зобов'язання — це такі зобов'язання, точна сума яких не може бути визначена до настання певної дати.

До них належать заборгованість щодо податку на прибутки, майно, гарантійні зобов'язання, заборгованість з оплати відпусток. Сюди можуть бути віднесені (або виділяються в окрему групу) так звані умовні зобов'язання, наприклад, зобов'язання із судового позову до фірми.

Якщо умовні зобов'язання обґрунтовані (доведено їх можливість), а також обґрунтовано (оцінено) їх суму, вони повинні відображатися в обліку (резерви). Коли ж тільки обґрунтовано їх можливість, але сума невідома, — про них згадують у пояснювальній записці до фінансового звіту.

2. Облік заборгованості за рахунками постачальників і векселями виданими

Облік заборгованості за рахунками постачальників

Заборгованість постачальникам виникає в разі купівлі в них складських запасів (товарів, матеріалів) та інших матеріальних цінностей (основних засобів, активів тощо). Суму заборгованості визначають на основі рахунків постачальників.

Придбання складських запасів (товарів, матеріалів) відображають на рахунку витрат «Витрати на закупівлю» (за видами складських запасів). Придбані матеріали (складські запаси) можуть бути повернені (частково або повністю). Можливий також варіант, коли матеріали не відповідають за якістю й покупець вимагає знижки в ціні.

За наявності вказаних умов покупець виписує на адресу постачальника повідомлення. Для обліку повернення товарів і знижки в ціні передбачено рахунок «Повернення покупок і знижки». Він є регулюючим рахунком (контрактивним, пасивним) до рахунку «Витрати на закупівлю».

На суми повернених товарів або знижок зменшується заборгованість постачальнику.

Почепець може одержати від постачальника купівельну розрахункову знижку за прискорення оплати (дострокову оплату). У США цю умову вказують безпосередньо в рахунку постачальника. Якщо покупець дотримався умови, він одержує знижку й сума боргу буде меншою, а якщо не дотримався — він сплачує всю суму боргу.

Купівельну знижку розраховують на основі фактурної вартості товарів (за мінусом повернених товарів і знижок на ціну, якщо вони були).

Облік знижок

Знижки поділяють на дві групи:

1) *комерційні знижки*:

- знижки з договірної ціни за певну невідповідність товарів (продукції) установленим параметрам чи якості (дефекти);
- знижки, що надаються з урахуванням розміру покупки;
- знижки, що надаються клієнту за сукупністю торгових операцій (обсягом покупки) за звітний період;

2) *розрахункові знижки*. До них належать знижки, що надаються клієнтові за прискорення оплати заборгованості та за дострокову оплату.

Загальне правило таке:

1. На рахунку «Витрати на закупівлю» відображають суму покупки за мінусом комерційних знижок.

2. Розрахункові знижки відображають у покупця як фінансові доходи (одержані розрахункові знижки).

Проте вони можуть надаватися клієнтові пізніше, після того як купівлю запасів було відображено в обліку.

Для обліку комерційних знижок у цьому разі слугує регулюючий контрактивний рахунок «Комерційні знижки одержані».

Одержані пізніше розрахункові знижки відносять (як і ті, що відразу вказані в рахунку постачальника) на рахунок «Фінансові доходи».

Облік заборгованості за векселями виданими

Розрахунки з постачальниками, а також з банками підприємства можуть здійснювати за допомогою векселів. Вексель виступає як засіб платежу й засіб кредитування. Векселі, видані терміном оплати до одного року, вважають короткостроковою заборгованістю.

Для обліку розрахунків з кредиторами на вексельній основі застосовують рахунок «Векселі видані». Він пасивний, розрахунковий. Зазвичай підприємства-боржники платять за векселями крім номінальної вартості ще й відсотки за відстрочення платежів. Для підприємства-боржника відсотки за векселям становлять фінансові витрати.

3. Облік інших короткострокових зобов'язань

Крім розрахунків з постачальниками, на підприємствах виникає багато інших короткострокових або поточних зобов'язань. Нижче наведено найважливіші з них.

1. Аванси від клієнтів. Це грошові кошти, що надходять від покупців до відвантаження їм продукції чи надання послуг. Одержання авансів від клієнтів відображають в обліку таким записом:

Д-т рах. «Грошові кошти»
К-т рах. «Аванси одержані»

У подальшому підприємство відправляє продукцію клієнтові в рахунок авансу чи надає послуги:

Д-т рах. «Аванси одержані»
К-т рах. «Доходи від реалізації»

2. Заборгованість за дивідендами. Дивіденди — це частина чистого прибутку, що розподіляється між акціонерами за рішенням ради директорів. Від моменту оголошення дивідендів до їх сплати оголошені дивіденди є короткостроковою заборгованістю. Оголошення дивідендів відображають в обліку таким записом:

Д-т рах. «Нерозподілений прибуток»
К-т рах. «Дивіденди до сплати»

Виплата дивідендів грошима:

Д-т рах. «Дивіденди до сплати»
К-т рах. «Грошові кошти»

3. Заборгованість бюджету з податку на прибуток. Це оцінна заборгованість. Точна сума податку буде відома наприкінці року, а впродовж року підприємства здійснюють авансові платежі. Нарахування податку на прибуток:

Д-т рах. «Витрати з податку на прибуток»
К-т рах. «Розрахунки з бюджетом (Податок на прибуток)»

4. Заборгованість бюджету з податку на майно. Нарахування податку відображають в обліку таким записом:

Д-т рах. «Витрати з податку на майно»
К-т рах. «Розрахунки з бюджетом (Податок на майно)»

5. Частина довгострокових зобов'язань, яка має бути сплачена наступного року. Згідно з міжнародною практикою, частина довгострокового боргу, яка належить до сплати наступного року, відноситься до короткострокових зобов'язань і відображається в балансі серед поточної заборгованості. Ця операція відображається в обліку за дебетом рахунків довгострокових зобов'язань і за кредитом відповідних рахунків короткострокових зобов'язань.

4. Облік заробітної плати та зобов'язань із заробітної плати

Заборгованість із заробітної плати та пов'язаних з нею додаткових пільг робітникам і службовцям є значною частиною короткострокової заборгованості (зобов'язань).

У зарубіжних країнах застосовують (практикують) *почасову* й *відрядну* оплату праці.

Із заробітною платою пов'язані три види зобов'язань (заборгованості):

- заборгованість із виплати заробітної плати;
- заборгованість із податків, що утримуються із заробітної плати;
- заборгованість з інших утримань із заробітної плати.

Нараховану персоналу підприємства заробітну плату включають у витрати підприємства. Її обліковують на рахунку елементів витрат «**Витрати з оплати праці**». Цей рахунок поділяють на субрахунки за видами витрат (заробітна плата базова, оплачувана відпустка, премії, додаткові винагороди, витрати на соціальне страхування тощо). У США виділяють також витрати на зарплату адміністративно-управлінського персоналу й витрати на оплату праці робітників і службовців.

Для обліку заборгованості та розрахунків з робітниками й службовцями використовують рахунок «Розрахунки з персоналом» або «Персонал». У США цей рахунок називають «Заробітна плата до сплати».

Розрізняють валову заробітну плату, тобто всю нараховану й чисту заробітну плату — суми, які необхідно сплатити персоналу після всіх можливих утримань із заробітної плати.

Утримання із заробітної плати регулюються законодавством кожної країни. Наприклад, у США із заробітної плати утримують:

- 1) федеральні внески на соціальне страхування, які використовують на пенсійне забезпечення, допомогу в разі непрацездатності та медичне обслуговування;
- 2) федеральний прибутковий податок;
- 3) прибутковий податок штату.

Можливі також добровільні відрахування частини заробітної плати — на додаткове пенсійне забезпечення в разі старості або до різних благодійних фондів.

ТЕМА 9 ОБЛІК ДОВГОСТРОКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Питання до розгляду

1. Види облігацій і порядок їх випуску.
2. Облік довгострокових облігацій, випущених (реалізованих) зі знижкою (дисконтом) та з премією (надбавкою).
3. Облік викупу облігацій і перетворення їх в акції.
4. Облік довгострокових векселів виданих.
5. Облік довгострокових орендних зобов'язань.

1. Види облігацій і порядок їх випуску

Для фінансування довгострокових проектів, розширення виробничої діяльності компанії можуть випускати акції або довгострокові облігації (Bonds). При цьому перевага надається саме облігаціям.

Відомо, що акціонери є власниками компанії, а ті, хто тримають облігації, — тільки кредиторами. Вважається також, що випуск облігацій приводить до зростання прибутку акціонерів і розміру доходу на одну акцію.

Облігації можуть випускатися різних видів, залежно від наявності забезпечення (гарантії).

1. Забезпечені та незабезпечені облігації.

Забезпечені облігації мають гарантію їх погашення. Забезпечуватися вони можуть майном підприємства, активами, тобто будівлями, устаткуванням тощо. Такі облігації називають ще закладними.

Незабезпечені облігації — це звичайні кредити, що не забезпечуються активами, тобто за ними компанія не видає гарантійного доручення.

2. Залежно від порядку погашення облігації є фіксованими та серійними.

Фіксовані — це облігації, за якими встановлюється один термін погашення. Серійні облігації погашаються серіями, частковими сумами впродовж усього терміну їх дії.

3. Залежно від порядку реєстрації облігації поділяють на реєстровані та нерєєстровані (купонні).

На реєстрованих облігаціях компанія записує ім'я та адресу їхнього власника, веде їх облік, сплачує відсотки.

Купонні облігації є безадресними, їхніх власників корпорація не реєструє. Такі облігації мають відривні купони, де вказано суму відсотків до одержання та дату отримання. Купон відривають і здають у банк.

Таким чином, відсотки платять тому, хто на дату виплати володіє купоном.

4. Конвертовані та неконвертовані облігації.

Конвертовані облігації дають право власнику на певних умовах перетворити (конвертувати) їх в акції компанії.

5. Виокремлюють ще облігації відзивні, які передбачають умови їх довгострокового викупу, погашення компанією.

Випуск облігацій відбувається за рішенням ради директорів та за згодою всіх акціонерів. Необхідний також дозвіл влади.

Зазвичай акції друкують номінальною вартістю 1000 дол. або кратним числом до 1000 дол.

Інформацію про випуск облігацій та його умови (термін, відсотки, види тощо) подають у додатку (пояснювальній записці) до річного звіту.

Кожний власник облігацій одержує сертифікат (свідоцтво). Крім того, компанія укладає додаткову угоду (договір), де визначено права, привілеї, терміни погашення облігацій, розмір і дати виплати відсотків, можливість дострокового викупу, конвертації в прості акції тощо.

Ціна облігації може відхилитися від її номінальної вартості в той чи інший бік. Це визначається встановленою компанією квотою у відсотках до номінальної вартості облігації.

2. Облік довгострокових облігацій, випущених (реалізованих) зі знижкою (дисконтом) та з премією (надбавкою)

Ринкова відсоткова ставка постійно відхиляється від установленої за облігаціями (щодня змінюються попит і пропозиція на фондовій біржі). Якщо інвестор може знайти облігації за вищими відсотковими ставками, він може відмовитися від запропонованих облігацій. У цьому разі вихід один — продавати облігації за ціною, нижчою за номінальну. Тоді інвестор опосередковано збільшить свої доходи (менше заплатить) і навпаки.

Тобто, якщо ринкова ставка вища, ніж установлена (зафіксована) за облігаціями, вони продаються з дисконтом, тобто за нижчою за номінальну ціну вартістю. І, навпаки, якщо ринкова відсоткова ставка нижча встановленої за облігаціями, вони продаються з надбавкою, тобто з премією.

Дисконт — це додаткові витрати для підприємства (крім відсотків), бо компанія заплатить усю номінальну вартість інвестору, коли настане термін погашення облігацій. Тому дисконт повинен бути віднесений на фінансові витрати впродовж терміну «життя» облігацій.

Таким чином, витрати за облігаціями становитимуть:

- 1) відсотки за облігаціями (що платять двічі на рік);
- 2) дисконт за облігаціями.

Для розподілу дисконту застосовують лінійний метод амортизації.

За все «життя» облігацій сальдо дисконту буде зменшуватися щороку на ту саму суму й на дату погашення дійде до нуля.

А поточна балансова вартість облігацій зростає паралельно — на ці самі суми і на дату погашення облігацій дійде до номінальної вартості.

Премія за облігаціями зменшує суму фінансових витрат підприємства — поступово впродовж терміну утримання облігацій. Рахунок «Премія за облігаціями» є пасивним регулюючим рахунком до рахунку «Облігації до сплати». Його сума додається у баланс до номінальної вартості облігацій. Упродовж терміну дії облігацій залишок на рахунок «Премії за облігаціями» знижується до нуля (на дату погашення облігацій), а вартість облігацій також зменшується до номінальної вартості.

3. Облік викупу облігацій і перетворення їх в акції

Викуп облігацій. У процесі випуску облігацій зазвичай передбачають умови їх дострокового викупу, тобто вилучення з обігу. За значного зниження відсоткових ставок на ринку паперів компанія може викупити (вилучити з обігу) свої облігації, а потім випустити їх за нижчою відсотковою ставкою.

Загальне правило дострокового викупу. Передусім необхідно:

- 1) визначити поточну (балансову) вартість облігацій на дату дострокового викупу;
- 2) відобразити в обліку виплату грошей (викуп);
- 3) визначити та відобразити в обліку прибутки чи збитки від викупу облігацій.

Поточна (балансова) вартість — це номінальна вартість облігацій мінус недоамортизований дисконт або плюс недоамортизована премія на дату викупу облігацій.

У разі викупу облігацій можуть бути прибутки чи збитки, які переносяться до Звіту про фінансові результати як інші фінансові результати.

Перетворення облігацій в акції. Облігації, що за умовами договору можуть обмінюватися на звичайні акції, називають конвертованими. Вони є привабливішими як

для компанії, що їх випускає, так і для інвесторів. Компанія, що випускає такі облигації, може продавати їх за вищою ціною за нижчих відсоткових ставок.

Інвестори (власники облигацій) мають вибір: отримувати відсотки за облигаціями або обміняти їх за бажанням на акції компанії й стати її власником. На останнє інвестори йдуть у разі зростання ринкової ціни акцій.

Під час відображення конвертації облигацій в акції поточну ринкову вартість як облигацій, так і акцій ігнорують. Не відображають також (і не визначають) прибутки чи збитки від цієї операції.

Коли облигації конвертуються в акції, то, згідно з правилом, акції відображаються в поточній (балансовій) вартості облигацій. Заборгованість за облигаціями, дисконт чи премію списують. Тому за такими операціями немає прибутку чи збитків.

Рахунок «Статутний капітал (Прості акції)» кредитують на номінальну вартість випущених акцій. Інший рахунок — «Додатковий капітал» кредитують на різницю між поточною (балансовою) вартістю облигацій і номіналом випущених акцій.

4. Облік довгострокових векселів виданих

Довгострокові векселі до оплати (видані) також використовують для фінансування проектів фірми, залучення фінансування. Загалом довгострокові векселі мають ту саму природу, що й короткострокові. Але термін їх дії — більше року.

Довгострокові векселі можуть також забезпечуватись закладними активами (заставою). Заставні векселі широко використовують у разі купівлі будинків фізичними особами, а також основних засобів як малими, так і великими компаніями.

Заборгованість за довгостроковими векселями виплачується періодично (за періодами) упродовж дії векселя. Кожний платіж охоплює:

- 1) відсоток із залишку несплаченої суми заборгованості;
- 2) зменшення заборгованості за векселем (номінальної вартості).

Сума відсотків зменшується в кожному періоді.

Довгострокові заставні векселі відображають в обліку за їх номінальною вартістю.

У балансі зменшення суми заборгованості за векселем для наступного року показують як поточну заборгованість (короткострокову), а не сплачений після цього залишок — як довгострокову заборгованість.

5. Облік довгострокових орендних зобов'язань

Лізинг — це контрактна угода між орендодавачем (власником майна) і орендарем, що надає право за плату користуватися майном упродовж устанавленого періоду. Лізинг — це вид бізнесу.

Є два види лізингу:

- 1) оперативний;
- 2) довгостроковий, або фінансовий.

За *оперативного лізингу* те чи інше майно береться в оренду (у користування) на незначний термін. За таких умов право власності залишається за орендодавцем. Орендар відображає в обліку орендну плату (зазвичай і операційні витрати, пов'язані з використанням об'єкта, наприклад, паливо для автомобіля).

У зарубіжних країнах широке застосування має довгостроковий лізинг (фінансовий лізинг) як засіб формування довгострокових активів. Певною мірою він схожий на купівлю основних засобів у розстрочку.

За *фінансового лізингу* орендну плату повністю звільняють від оподаткування. Довгостроковий лізинг обходиться дешевше, ніж короткостроковий.

Термін оренди може бути таким, як і термін фізичного використання устаткування. Після закінчення терміну орендне майно переходить у власність орендаря. Він обліковує впродовж лізингу активи та зобов'язання.

Періодичні платежі за довгостроковою орендою охоплюють відсотки та виплату основного боргу. Одночасно орендар нараховує та обліковує амортизацію об'єктів довгострокової оренди.

Орендар обліковує лізингові об'єкти як свої активи за умови виконання однієї з наведених нижче (умов):

1) договір оренди передає право власності на майно орендарю. Якщо впродовж дії довгострокової оренди орендар одержує право власності на активи, то ці активи повинні бути відображені в обліку як активи орендаря (орендоване майно);

2) контрактом передбачене право вибору (купівельна угода вибору). Якщо впродовж терміну оренди орендар може викупити майно за цінами, нижчими за ринкові, орендар може це зробити. У цьому разі орендар також відображає в обліку (балансі) це майно (орендне майно);

3) договір оренди укладено на термін не менше 75 % терміну експлуатації основного засобу;

4) теперішня вартість рентних платежів дорівнює або перевищує 90 % ринкової вартості об'єкта. Вважають, що орендар придбав це майно й повинен відобразити в обліку як орендовані основні засоби.

Активи, одержані за лізингом, класифікують як довгострокові, а заборгованість — також як довгострокову. Щороку компанія повинна також відобразити витрати на відсотки, суму платежу й зменшення заборгованості з лізингу.

У балансі основні засоби за лізингом показують серед основних засобів, а заборгованість — у пасиві серед довгострокової. Частина заборгованості, яка має бути сплачена наступного року, показують під час складання балансу як короткострокову заборгованість, а решту — як довгострокову.

ТЕМА 10 ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ТА РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ

Питання до розгляду

1. Сутність і порядок створення корпорацій.
2. Капітал корпорації. Характеристика акцій, їх оцінка.
3. Облік випуску (продажу) простих (звичайних) і привілейованих акцій.
4. Облік викупу власних акцій.
5. Облік конвертації привілейованих акцій у прості.
6. Нарахування та облік розрахунків за дивідендами.
7. Облік розщеплення акцій.
8. Облік податку на прибуток і розподілу прибутків корпорації.

1. Сутність і порядок створення корпорацій

У ринково розвинутих країнах переважною формою підприємницької діяльності є корпорації як за обсягом капіталу, так і за випуском продукції та послуг. Корпораціями можуть бути малі, середні та великі підприємства.

Заведено, що до складу корпорації на правах власників має входити не менше трьох юридичних або фізичних осіб.

Корпорація — це організаційна форма бізнесової діяльності, заснована на акціонерному капіталі. Корпорація як юридична особа існує незалежно від своїх власників.

Корпорації (акціонерні компанії) можуть бути відкритого та закритого типу. Акціонерні компанії відкритого типу можуть налічувати тисячі акціонерів як у національному, так і світовому масштабі.

Тільки після затвердження (схвалення) установчих документів компанія отримує право на підприємницьку діяльність. На загальних зборах акціонерів обирають раду директорів, а остання — наймає адміністрацію. Рада директорів визначає політику компанії — її стратегію й тактику, оголошує дивіденди. Адміністрація здійснює управління компанією, втілює в життя вироблену політику.

Акціонери беруть участь в управлінні корпорацією під час річних зборів.

Переваги корпорацій:

- 1) незалежне законне існування корпорації як юридичної особи;
- 2) лімітована (обмежена) відповідальність власників (акціонерів);
- 3) свобода передачі акціонерами права власності;
- 4) тривалість існування (ліквідується тільки у разі банкрутства);
- 5) професіоналізм управління;
- 6) можливість накопичення великих обсягів капіталу;
- 7) інші.

Вади корпорацій:

- 1) організаційна структура (відокремлення власників та адміністрації (управління));
- 2) урядове регулювання: застосовується значнішою мірою, ніж до підприємств інших організаційних форм;
- 3) подвійне оподаткування: оподаткування прибутку корпорації та дивідендів акціонерів;
- 4) обмежена відповідальність (це позначається на одержанні банківських кредитів та інших позик); претензії кредиторів можуть бути тільки на майно корпорації, а не на майно її власників.

У процесі створення корпорації виникають організаційні витрати. Це гонорари (оплата послуг) адвокатам за складання установчих документів, інкорпораційний внесок державі, вартість друкування акціонерних сертифікатів тощо.

Організаційні витрати можуть належати до нематеріальних активів (капіталізуватися). На витрати компанії вони відносяться через нарахування амортизації впродовж кількох років.

2. Капітал корпорації. Характеристика акцій, їх оцінка

Власний капітал корпорації формується акціями, тобто коштами інвесторів (власників) в обмін на реалізовані їм акції.

Акція — це цінний папір без встановленого терміну обігу, який засвідчує пайову участь в акціонерній компанії та дає його власникові право на:

- участь в управлінні компанією;
- одержання частини прибутку у вигляді дивідендів;
- участь у розподілі майна в разі ліквідації компанії.

Частку акцій, що належать певній особі, засвідчує акціонерний сертифікат. При цьому слід розрізняти:

- 1) акції, дозволені до випуску;
- 2) випущені акції;
- 3) невипущені акції;
- 4) циркулюючі акції;
- 5) викуплені акції.

Акції, дозволені до випуску, — це загальна кількість акцій, на яку одержано дозвіл влади штату та Комісії з цінних паперів і біржових операцій (у США) або інших державних органів у інших країнах (наприклад, Міністерства фінансів). Ця кількість акцій записана в Статуті корпорації. Вона здебільшого перевищує потреби компанії в капіталі на час її створення й дає змогу в майбутньому повторно випустити акції.

Випущені акції — це кількість акцій, фактично реалізованих інвесторам і акціонерам на якусь дату (прямо чи через посередників).

Невипущені акції — це залишок дозволених до випуску акцій, які компанія не випускала й не реалізувала.

Циркулюючі акції — акції, які перебувають на руках в акціонерів на певну дату. Кількість циркулюючих акцій може збігатися з кількістю випущених.

Викуплені акції — кількість акцій, викуплених корпорацією у своїх акціонерів — безпосередньо чи через фондову біржу.

Корпорація може випустити акції двох видів:

- звичайні (прості);
- привілейовані.

Власники звичайних акцій мають право голосу в управлінні корпорацією. Дивіденди отримують залежно від результатів фінансово-господарської діяльності.

Привілейовані акції надають перевагу їх власникам під час одержання дивідендів, розподілу майна в результаті ліквідації корпорації, але не дають права голосу. Дивіденди на ці акції встановлюють за фіксованим відсотком номінальної вартості або за ставкою на одну акцію.

Привілейовані акції, в свою чергу, можуть бути:

- кумулятивними;
- некумулятивними.

Кумулятивні акції мають таку перевагу: неоголошені радою директорів дивіденди переносяться до виплати на майбутні періоди, але обов'язково будуть виплачені. Ці дивіденди ще називають простроченими, або депонованими.

Крім того, привілейовані акції можуть бути:

- конвертовані та неконвертовані у звичайні акції;
- відкличні та невідкличні для погашення.

Оцінка (в арт іст ь) акцій

Розрізняють кілька вартостей (оцінок) акцій.

1. Номінальна вартість акцій. Це мінімальна вартість, яка вказується на сертифікаті акцій. Номінальну вартість зараховують до статутного капіталу корпорації. Акції можуть продаватися початково за вищою ціною, ніж номінальна. Різниця між ціною продажу та номінальною вартістю становить додатковий капітал корпорації.

2. Безномінальні акції. Акції, що не мають встановленої номінальної вартості. Вони можуть випускатись у двох варіантах.

2.1. Безномінальні акції з оголошеною вартістю. Рада директорів оголошує (встановлює) у будь-який час вартість акції.

У такому разі оголошена вартість акцій зараховується до Статутного капіталу корпорації. Виручка, одержана понад оголошену вартість, становить додатковий капітал корпорації.

2.2. Безномінальні акції без оголошеної вартості. Якщо корпорація випускає акції без номінальної та без оголошеної вартості, то вся виручка за акції переходить до статутного капіталу.

3. Ринкова вартість акцій. Це ціна акції, що формується на ринку цінних паперів (фондовій біржі) під впливом попиту й пропозиції. Вона значною мірою залежить від фінансового стану фірми, напрямів її розвитку, стабільності тощо.

4. Облікова вартість акцій. Це різниця між сумою всіх активів і всією заборгованістю (чисті активи). Іншими словами, це сума всього власного (акціонерного) капіталу. Якщо розділити всю суму капіталу на кількість акцій, то одержимо облікову вартість однієї акції. Але якщо у складі капіталу компанії є привілейовані акції, то їх сума попередньо віднімається від суми капіталу, а решта ділиться на кількість звичайних (простих) акцій.

3. Облік випуску (продажу) простих (звичайних) і привілейованих акцій

Прості акції з номінальною вартістю

Акції з зазначеною номінальною вартістю можуть продаватися за номінальною вартістю, вище номінальної вартості та нижче номінальної вартості.

У будь-якому разі до статутного капіталу зараховується тільки номінальна вартість простих акцій.

Якщо акції продаються за ціною, нижчою від номінальної вартості, то до статутного капіталу зараховують номінальну вартість акцій, а різницю відображають за дебетом рахунку «Додатковий капітал», якщо цей рахунок має кредитовий залишок. Якщо ж цей рахунок не має кредитового залишку, то сума, нижча за номінальну вартість акцій, списується за рахунок «Нерозподіленого прибутку» (у дебет цього рахунку).

Прості акції (без номінальної вартості)

Якщо звичайні безномінальні акції мають оголошену вартість, установлену радою директорів, то суму доходу від продажу в межах оголошеної вартості зараховують до статутного капіталу. Дохід, одержаний понад оголошену вартість, відображають як додатковий капітал (тобто відображення в обліку таке саме, як і номінальних акцій).

Облік випуску (продажу) привілейованих акцій

Як і прості, привілейовані акції можуть випускатися корпорацією під гроші або під негрошові активи. Крім того, вони можуть реалізуватися за номінальною вартістю або вище неї. Привілейовані акції так само можуть бути як з номінальною вартістю, так і без неї.

У бухгалтерському обліку випуск (продаж) привілейованих акцій відображають так само, як і простих. Рахунки для обліку «Статутного капіталу», а також «Додаткового капіталу» від простих і привілейованих акцій ведуть окремо.

У балансі у складі акціонерного капіталу привілейовані акції показують першими. Це пояснюється їх перевагами у виплаті дивідендів і розподілі майна під час ліквідації корпорації.

4. Облік викупу власних акцій

Корпорація може викупувати свої акції (прості та привілейовані) як безпосередньо в акціонерів, так і на ринку цінних паперів. Мета викупу:

- 1) бажання мати акції для реалізації їх управлінцям і службовцям компанії як заохочення;
- 2) прагнення поліпшити кон'юнктуру на ринку цінних паперів щодо своїх акцій (підвищити їх ринкову ціну);
- 3) бажання мати додаткову кількість акцій для придбання інших компаній;
- 4) зменшення кількості циркулюючих акцій і тим самим підвищення доходу на одну акцію;
- 5) запобігання захопленню контрольного пакета акцій іншими компаніями.

Отже, **викуплені акції** — це акції корпорації, які були раніше випущені, повністю сплачені, а потім викуплені корпорацією, але не анульовані (не вилучені з обігу).

Викуп акцій означає одночасно зменшення активів компанії та її акціонерного капіталу.

Для обліку викуплених акцій застосовують рахунок «**Викуплені власні акції**», який є активним, регулюючим, контр-пасивним. Регулює собою рахунок акціонерного капіталу («**Статутний капітал**»).

Викуплені власні акції відображають в обліку на рахунку «Викуплені власні акції» за фактичною собівартістю їх придбання (викупу).

Викуплені власні акції можуть випускатися (реалізуватися) повторно за собівартістю викупу за вищою або нижчою вартістю (вище чи нижче вартості їх придбання).

Якщо ціна повторної реалізації дорівнює собівартості, дебетують рахунок «Грошові кошти» й кредитують рахунок «Викуплені власні акції».

Якщо ціна реалізації вища за собівартість, то на різницю кредитують рахунок «Додатковий капітал» (від викуплених акцій).

У разі продажу викуплених власних акцій за ціною, нижчою, ніж собівартість, різницю покривають за рахунок Додаткового капіталу від викуплених акцій (списують у Дебет цього рахунку). Якщо суми цього капіталу не вистачає для покриття, дебетується рахунок «Нерозподілений прибуток» (списується за рахунок нерозподіленого прибутку).

Операції викупу й перепродажу власних акцій не стосуються рахунку «Статутний капітал (Прості акції)». Не відображають також результатів (прибутки чи збитки) від реалізації.

Реалізація раніше викуплених власних акцій збільшує водночас загальну суму активів і загальну суму акціонерного капіталу.

Компанія може прийняти рішення більше не продавати раніше викуплені власні акції, а вилучити їх з обігу, тобто знищити. У цьому разі викуплені акції списують.

Якщо вартість списаних викуплених акцій нижча їх вартості під час першого випуску, то різниця відноситься на збільшення «Додаткового капіталу».

5. Облік конвертації привілейованих акцій у прості

Як уже зазначалося, привілейовані акції можуть мати право конвертації у прості, що робить їх привабливішими для інвесторів. Такі акції називають конвертованими привілейованими акціями. Переведення здійснюють за встановленим у договорі коефіцієнтом, тобто на зазначених умовах.

Власники привілейованих акцій здійснюють їх конвертацію у прості за умови зростання дивідендів і ринкових цін на прості акції.

Під час конвертації не відображають прибутки чи збитки цієї операції.

У разі, якщо привілейовані акції спершу були продані за ціною, вищою, ніж номінальна вартість під час їх конвертації в прості акції, необхідно елімінувати (списати) і додатковий капітал від привілейованих акцій.

У процесі відображення операції конвертації акцій ринкову вартість як простих, так і привілейованих акцій на час здійснення операції не враховують і не відображають. Це пояснюється тим, що обмін акцій здійснюють усередині самої корпорації й жодних додаткових активів, еквівалентних ринковим цінам, не надходить.

6. Нарахування та облік розрахунків за дивідендами

Дивіденди — це частина прибутку корпорації, що розподіляється між акціонерами відповідно до акцій. Дивіденди можуть виплачуватись у формі грошей, інших активів підприємства або у формі додаткових акцій. Переважно виплату дивідендів здійснюють грошми.

Нарахування й виплата дивідендів грошом вими коштами

Рівень дивідендів визначають показником «коефіцієнт дивідендів» — це відношення суми дивідендів до суми чистого прибутку.

Дивіденди можуть виплачуватися наприкінці кварталу чи півріччя або за рік. Дивіденди оголошує рада директорів корпорації.

Джерелом виплати дивідендів є нерозподілений прибуток. При цьому дивіденди переважно оголошують на суму, що не перевищує нерозподіленого прибутку корпорації. Якщо дивіденди оголошено на всю суму нерозподіленого прибутку корпорації, то їх називають ліквідаційними — у разі ліквідації корпорації або скорочення обсягу її діяльності.

З дивідендами пов'язані три дати:

- дата оголошення дивідендів;
- дата реєстрації власників акцій;
- дати виплати дивідендів.

В обліку відображають операції, пов'язані з двома датами: датою оголошення дивідендів та датою їх виплати.

Метою дати реєстрації є визначення акціонерів (фізичних або юридичних осіб), яким належить виплатити дивіденди. Після реєстрації право на дивіденди іншим особам не переходить, навіть якщо їм було перепродано акції.

Нарахування та виплата дивідендів акціям

Рада директорів корпорації може оголосити дивіденди своїм акціонерам з оплатою акціями.

Це робиться для того, щоб:

- зберегти оборотний капітал компанії (не виплачуючи грошей);
- знизити ринкову вартість (ціну) акцій збільшенням їх загальної кількості. Зниження ринкових цін робить їх доступними для інвесторів;
- збільшити статутний капітал корпорації за рахунок нерозподіленого прибутку;
- уникнути подвійного оподаткування (такий розподіл не є доходом).

Кількість акцій, яку необхідно випустити для сплати дивідендів, встановлює рада директорів.

Такі акції здебільшого відображають за ринковими цінами на дату оголошення дивідендів. У будь-якому разі їх ціна не повинна бути нижчою за номінальну чи оголошену вартість.

Акції, випущені під дивіденди, змінюють структуру акціонерного капіталу, нерозподілений прибуток переходить у статутний капітал, але загальна сума акціонерного капіталу не змінюється. Активи корпорації не зменшились, збільшилася кількість циркулюючих акцій, отже, зменшилася облікова вартість однієї акції.

Нарахування та виплата дивідендів за привілейованими акціями

Передусім виплачуються дивіденди за привілейованими акціями, а вже потім за простими. Розмір дивідендів встановлюють у відсотках номінальної вартості або у вигляді ставки на одну привілейовану акцію.

Методика обліку нарахування та виплати дивідендів за привілейованими акціями аналогічна методиці обліку дивідендів за простими акціями.

Нарахування дивідендів на дату їх оголошення:

Д-т рах. «Нерозподілений прибуток»

К-т рах. «Дивіденди до сплати (Привілейовані акції)»

Відображення виплати дивідендів на дату виплати:

Д-т рах. «Дивіденди до сплати (Привілейовані акції)» К-

т рах. «Грошові кошти»

Часом привілейовані акції мають право участі в розподілі прибутку (про це свідчить міжнародна практика).

7. Облік розщеплення акцій

Розщеплення акцій — це збільшення кількості випущених акцій з пропорційним зниженням їх номінальної чи оголошеної вартості за одну акцію.

Метою розщеплення акцій є необхідність підвищення їх привабливості на ринку, доступності для малих інвесторів.

До розщеплення акцій компанія вдається в разі значного зростання ринкових цін на акції.

Операцію розщеплення акцій бухгалтерські проводки не відображають. На рахунок «Статутний капітал (Прості акції)» до балансу буде внесено зміни про кількість і номінальну вартість акцій.

Збільшення кількості акцій в обігу й зниження ринкових цін досягають завдяки розщепленню й випуску додаткових акцій для сплати дивідендів. Проте між ними є суттєва різниця. Насамперед акції для сплати дивідендів можуть випускатися тільки за наявності нерозподіленого прибутку, тоді як розщеплення акцій може здійснюватись і без наявності нерозподіленого прибутку.

Можливі випадки, коли кількість розщеплених акцій перевищує кількість акцій, дозволених до випуску. Тоді рада директорів має одержати дозвіл на випуск додаткової кількості акцій на час їх розщеплення. Розщеплені акції розподіляються між власниками пропорційно до частки кожного в капіталі корпорації.

8. Облік податку на прибуток і розподілу прибутків корпорації

Податкову систему визначає та регулює законодавство країни. Ефективність її оцінюється двома чинниками: забезпечення надходження доходів до державного бюджету на загальнодержавні цілі й стимулювання виробництва та інших видів діяльності підприємств, організацій, установ, галузей.

Важливим питанням є визначення об'єкта оподаткування, тобто яка сума прибутку оподатковується. Міжнародна практика свідчить, що завжди є різниця між сумою прибутку підприємства, що впливає з даних бухгалтерського обліку та відображається у фінансовій звітності, та сумою прибутку для цілей оподаткування. Бухгалтерський облік не залежить і не повинен залежати від податкової системи. Його організовано на основі загальноприйнятих засад обліку, які є постійними, й саме за ними відбувається формування фінансових результатів. *Податкова політика* може періодично змінюватись і залежати від багатьох чинників: рівня соціально-економічного розвитку, мети, яку ставить держава перед податковою системою, тощо. І це цілком нормальне явище.

Досвід інших країн свідчить, що це питання може вирішуватись коректно — через позасистемне коригування суми прибутку, одержаного за даними фінансового обліку, до суми для цілей оподаткування згідно з вимогами чинного податкового законодавства.

В усіх країнах застосовують авансову систему виплат податку на прибуток у державній і місцевій бюджеті, яку встановлює держава і яка зазвичай є релевантною.

Сума прибутку після сплати податку становить чистий прибуток корпорації, що залишається в її розпорядженні. Його використовують на виплату дивідендів та інші цілі, передбачені статутом корпорації та законодавством країни. Серед них — створення спеціальних резервів: фінансового (легального), статутного, деяких факультативних резервів.

Розмір фінансового (легального) резерву регулює держава. У Франції, наприклад, акціонерні товариства зобов'язані відраховувати в цей резерв щороку 5 % чистого прибутку, доки він не досягне 10 % статутного капіталу. Інші резерви створюють згідно зі статутом і за рішенням загальних зборів акціонерів. Невикористаний прибуток перераховують на рахунок «Нерозподілений прибуток», він становить частину власного (акціонерного) капіталу. Можливі випадки, коли корпорація може реінвестувати всю суму чистого прибутку з метою розширення господарської та фінансової діяльності.

ТЕМА 11

ОСНОВИ МЕТОДИКИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Питання до розгляду

1. Концепція, зміст та об'єкти управлінського обліку.
2. Системи обліку витрат і калькулювання собівартості.
3. Облік і контроль за центрами відповідальності.
4. Аналіз релевантної інформації для прийняття управлінських рішень.

1. Концепція, зміст та об'єкти управлінського обліку

Управлінський облік — це система виявлення, вимірювання, оброблення та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством.

Управлінський облік є складовою частиною процесу управління, що надає важливу інформацію для прийняття оптимальних управлінських рішень, визначення стратегії та формування планів майбутньої діяльності підприємства, контролю поточної діяльності структурних підрозділів і підприємства загалом, оцінки ефективності діяльності підприємства та менеджерів, оптимізації використання ресурсів.

Сутність, мета та основні завдання управлінського обліку виявляються в його функціях, якими є:

- **прогнозна** — дає можливість здійснювати перспективне планування та координування розвитку підприємства в майбутньому на основі аналізу та оцінки фактичних результатів діяльності;

- **інформаційна** — полягає в забезпеченні менеджерів усіх рівнів управління підприємством інформацією, необхідною для поточного планування, контролю та прийняття оперативних управлінських рішень;

- **комунікаційна** — передбачає формування й своєчасну подачу інформації на різні рівні управління підприємством для внутрішнього комунікаційного зв'язку та узгодження дій;

- **контрольна** — забезпечує оперативний контроль та оцінку результатів діяльності внутрішніх підрозділів, підприємства загалом та їх керівників.

Управлінський облік певною мірою виходить за межі суто бухгалтерського обліку й охоплює елементи прогнозування, планування (бюджетування), аналізу та контролю.

Між фінансовим та управлінським обліком існує тісний взаємозв'язок. Це дві галузі однієї системи бухгалтерського обліку, що ґрунтуються на єдиній первинній обліковій інформації, тотожності принципів і методів обліку. Проте управлінський облік є своєрідним продовженням, поглибленням, деталізацією даних фінансового обліку.

Важливо з'ясувати об'єкти управлінського обліку. Кожне підприємство створюється та здійснює господарську діяльність з метою отримання прибутку. Фінансові результати діяльності (прибуток, збитки) формуються співвідношенням витрат і доходів, а саме:

$$\boxed{\text{Доходи} - \text{Витрати} = \text{Результат}}$$

Витрати й доходи — це основні об'єкти управлінського обліку. Попередньо вони відображаються у фінансовому обліку, але в управлінському обліку витрати й доходи

перегрупувуються за їх цільовим призначенням, тобто за видами продукції, замовленнями, процесами, центрами відповідальності, сферами діяльності тощо.

2. Системи обліку витрат і калькулювання собівартості

Класифікація витрат для визначення собівартості, фінансових результатів та оцінки запасів

Вичерпані витрати — це зменшення активів або збільшення зобов'язань поточної діяльності з метою отримання доходу звітного періоду. Їх можна назвати ще спожитими, або завершеними, витратами.

Невичерпані (неспожиті, незавершені) **витрати** — це зменшення активів або збільшення зобов'язань у процесі поточної діяльності з метою одержання доходу в майбутньому.

Витрати на продукцію — витрати, що пов'язані з виробництвом продукції або придбанням товарів для реалізації. Їх включають до виробничої собівартості продукції (прямі матеріали, пряма заробітна плата, загальновиробничі накладні витрати, купівельна собівартість товарів для реалізації).

Витрати періоду — це витрати, які не включають у собівартість реалізованої продукції та її запасів на складі й розглядають як витрати того періоду, в якому вони були здійснені. Під час визначення фінансових результатів їх враховують окремими позиціями. Відповідно до міжнародної практики до них відносять адміністративні витрати, витрати на збут, амортизацію офісу та ін.

Прямі — це витрати, які пов'язані з виробництвом окремих видів продукції й можуть бути безпосередньо віднесені на їх собівартість (сировина та матеріали, основна заробітна плата робітників та ін.).

Непрямі — це витрати, які пов'язані з виробництвом одночасно кількох видів продукції або з організацією виробництва загалом і не можуть бути віднесені безпосередньо на собівартість певного виду продукції. Вони потребують попереднього розподілу (заробітна плата керівника цеху, витрати на амортизацію верстатів, на опалення та освітлення тощо).

Основні — це витрати, що безпосередньо пов'язані з виробничим процесом виготовлення продукції (матеріали, заробітна плата робітників, витрати на утримання та експлуатацію устаткування).

Накладні — витрати, що безпосередньо не пов'язані з процесом виготовлення продукції, а належать до сфери організації та управління виробництвом чи підприємством загалом (загальновиробничі, адміністративні).

Елемент витрат — це економічно однорідний вид витрат, який не може поділитися на конкретному підприємстві на складові частини і показує, що витрачено й яка кількість, не вказуючи, з якою метою. Елементи витрат мають зовнішнє походження. До них належать:

- матеріальні витрати;
- витрати на оплату праці;
- відрахування на соціальні заходи;
- амортизаційні відрахування;
- інші операційні витрати.

Кожен з цих елементів витрат зазвичай поділяють на складові. Класифікацію витрат за елементами застосовують як у фінансовому, так і в управлінському обліку для обліку витрат загалом на підприємстві, складання кошторисів, визначення національного доходу і т. ін.

Статті витрат (або статті калькуляції) відображають цільове спрямування витрачених ресурсів. Застосовують для визначення собівартості продукції (робіт, послуг), аналізу чинників формування собівартості. У практиці зарубіжних фірм статтями витрат можуть бути: сировина й матеріали, зворотні відходи (віднімаються), придбані вироби, напівфабрикати та послуги зі сторони, паливо та енергія на технологічні цілі, основна заробітна плата робітників, їхня додаткова заробітна плата, відрахування на соціальне страхування, загальновиробничі витрати тощо.

За своїм складом статті витрат можуть бути одноелементними або комплексними, що складаються з кількох елементів витрат. Номенклатуру статей витрат кожне підприємство визначає самостійно залежно від особливостей діяльності та аналітичних потреб.

Класифікація витрат для прийняття управлінських рішень

Поділ витрат на постійні та змінні здійснюють за ознакою залежності від коливання (зміни) обсягу діяльності (виробництва чи реалізації).

Постійні — це витрати, загальна сума яких не змінюється, залишається постійною в разі зміни обсягу діяльності в межах діючої структури підприємства та потужності виробництва (амортизація, зарплата адміністративно-управлінського персоналу, витрати на опалення, освітлення, інші управлінські витрати).

Змінні — витрати, загальна сума яких змінюється пропорційно зміні обсягу діяльності (виробництва, реалізації). До них належать сировина та матеріали, заробітна плата робітників тощо.

Загальну суму витрат на обсяг діяльності визначають формулою, що відображає поведінку та функцію витрат:

$$Y_{\text{вип}} = ax + b,$$

де $Y_{\text{вип}}$ — уся собівартість випущеної продукції;

a — змінні витрати на одиницю продукції;

x — обсяг виробництва;

b — загальна сума постійних витрат.

Собівартість одиниці продукції: $Y_{\text{од}} = \frac{ax}{x} + \frac{b}{x}$; або $Y_{\text{од}} = a + \frac{b}{x}$.

Релевантні витрати — це витрати, що залежать, спонукаються або зумовлюються прийнятим управлінським рішенням.

Нерелевантні витрати — це витрати, що не залежать від прийняття нового рішення.

Маржинальні витрати — це витрати на виробництво додаткової одиниці продукції або додаткової її партії.

Середні витрати (середня собівартість) — це частка від ділення всієї суми витрат на кількість продукції, випущеної за період.

Загальні витрати — це сукупність витрат підприємства на виробництво продукції і за основними, і за додатковими замовленнями, що надійшли від клієнтів. Виходячи із загальних витрат і доходів від реалізації всієї продукції, визначають загальний фінансовий результат діяльності.

Диференційні витрати — витрати, що становлять різницю між альтернативними рішеннями.

Дійсні витрати — це витрати, що потребують реальної сплати грошей або витрачання інших активів (витрати матеріалів на виготовлення продукції, нарахована оплата праці тощо).

Можливі витрати — це втрачена вигода, коли вибір і прийняття одного рішення вимагає відмовитися від іншого (альтернативного) рішення.

**Класифікація витрат для планування
та контролю виконання**

Класифікацію витрат на контрольовані та неконтрольовані застосовують для контролю результатів діяльності структурних підрозділів підприємства (центрів відповідальності) та менеджерів цих підрозділів.

Контрольовані — це витрати, які менеджер може контролювати або здійснювати на них значний вплив.

Неконтрольовані — це витрати, які менеджер не може контролювати та впливати на них. Вони не залежать від його діяльності.

Наприклад, менеджер цеху може контролювати та впливати на розмір таких витрат, як сировина та матеріали, допоміжні матеріали, основна заробітна плата, витрати електроенергії тощо. Але він не може впливати, приміром, на суму амортизації устаткування, суму страхування майна чи витрати головного офісу (загальногосподарські витрати).

Контрольовані та неконтрольовані витрати необхідно виділяти в кошторисах (бюджетах) та у звітах про роботу центрів відповідальності.

Нормативні витрати — це розмір витрат на запланований або фактичний обсяг виробництва продукції (робіт, послуг) на підставі встановлених норм витрачання ресурсів (сировини, матеріалів, заробітної плати). Норми витрат розробляються підприємством на одиницю продукції або на виконання однієї операції.

Фактичні витрати — це витрати підприємства, які фактично сформовані в результаті діяльності та під впливом різних чинників.

Наведений поділ витрат дає змогу виявляти відхилення фактичних витрат від нормативних (стандартних), встановлювати причини цих відхилень і приймати відповідні рішення (здійснювати управління за відхиленнями).

Система обліку й калькулювання повних витрат передбачає, що в собівартість продукції включають усі витрати, пов'язані з процесом виробництва: прямі матеріали, пряма заробітна плата, інші прямі витрати, а також накладні загальногосподарські витрати. Викладений вище матеріал ґрунтується на системі обліку та калькулювання повних витрат.

Калькулювання собівартості продукції за повними витратами може здійснюватися за замовленнями, процесами та на основі виробничої діяльності.

Калькулювання витрат за замовленнями. Це так званий позазовний метод обліку витрат і калькулювання собівартості. Він широко застосовується в індивідуальних і дрібносерійних виробництвах, майже в усіх галузях промисловості та народного господарства. Об'єктами обліку за цього методу є окреме замовлення. Кожному замовленню присвоюють окремий номер (шифр), який проставляють на первинних документах з обліку витрат і за яким здійснюють групування первинних документів (і витрат) за замовленням.

Калькулювання витрат за процесами. Його застосовують на тих виробництвах, де вихідна сировина проходить низку технологічних виробничих процесів, переділів виробництва. Цей метод ще називають попередільним методом обліку витрат і калькулювання. Цей метод застосовують у металургійній, хімічній, текстильній, харчовій, скляній та інших галузях промисловості.

Згідно з цим методом витрати обліковують за переділами та видами продукції. Об'єктами калькулювання є напівфабрикати кожного переділу та готова продукція останнього переділу. Попередільний метод має два варіанти обліку виробничих витрат: напівфабрикатний, за яким визначають фактичну собівартість напівфабрикатів кожного переділу, їх передачу на наступний переділ відображають у системі бухгалтерських рахунків; безнапівфабрикатний, за яким облік витрат здійснюють за переділами, але собівартість

напівфабрикатів не визначають. Зводячи витрати за переділами, на останньому калькуюють собівартість тільки готової продукції.

Калькулювання на основі виробничої діяльності. Ця система останніми роками дедалі ширше застосовується у світовій практиці. На відміну від традиційних методів обліку, що виходять з принципу «продукція, що виробляється, споживає запроваджені у виробництво ресурси», калькулювання собівартості на основі виробничої діяльності припускає, що продукція споживає виробничі процеси, а останні споживають запроваджені ресурси. Система орієнтована на контроль і скорочення часу проходження виробничого процесу, особливо тих операцій, які не збільшують цінності виробів (догляд, транспортування, зберігання, контроль тощо). Саме це зумовлює зниження витрат і собівартості продукції.

За цієї системи виробничі накладні витрати обліковують за операціями, так званими центрами виробничої діяльності, а потім розподіляють між видами продукції на основі диференційованих баз розподілу, які називають ще чинниками розподілу. Іншими словами, для кожного виду витрат вибирають свою базу (чинник) розподілу, а потім розраховують розмір цих витрат на одиницю чинника їх зміни. При цьому накладні витрати, які традиційно вважалися постійними, розглядаються як довгострокові змінні витрати, зміна яких пов'язана зі зміною активності відповідних чинників.

Система калькулювання на основі виробничої діяльності цілком відповідає одній з основних засад управління «точно і вчасно», забезпечує найточніше визначення собівартості продукції, скорочення виробничого процесу та витрат на його здійснення.

Система калькулювання за змінними витратами ґрунтується на поділі всіх витрат на змінні та постійні, вона передбачає, що собівартість продукції визначають тільки за змінними витратами. Так, до виробничої собівартості продукції належать прямі матеріали, пряма заробітна плата, інші прямі витрати й частина загальновиробничих витрат, які є змінними. За змінними витратами оцінюються також залишок готової продукції на складі та реалізовану продукцію.

Постійні загальновиробничі витрати не включають у собівартість продукції, а відносять до витрат періоду, обліковують окремо й списують на дебет рахунку фінансових результатів звітного періоду. Контроль постійних витрат здійснюють за центрами відповідальності шляхом їх бюджетування, виявлення та аналізу відхилень від бюджету (кошторису).

Систему калькулювання змінних витрат застосовують в управлінському (внутрішньому) обліку з метою планування, контролю, прийняття управлінських рішень з нових видів продукції, ціноутворення, рішень на зразок «виробляти чи купувати» тощо. Зовнішню звітність складають за принципами калькулювання повних витрат.

Із системою обліку та калькулювання змінних витрат пов'язаний показник маржинального доходу. Маржинальний дохід — це різниця між доходом від реалізації та сумою змінних витрат. Маржинальний дохід — це проміжний фінансовий результат, який повинен забезпечити покриття постійних витрат і одержання прибутку.

Розглядаючи систему обліку та калькулювання змінних витрат, необхідно зазначити її переваги та недоліки. Переваги: вона спрощує облік (зокрема й нормування та планування) витрат і калькулювання, бо постійні витрати не розподіляються між видами продукції; дає змогу визначати взаємозв'язок витрат, обсягу діяльності та прибутку; дає можливість точніше визначити фінансовий результат за принципом «витрати—доходи»; є джерелом цінної інформації для прийняття управлінських рішень.

Аналіз взаємозв'язку витрат, обсягу діяльності та прибутку. Такий аналіз можливий за системи обліку й калькулювання змінних витрат, він ґрунтується на поділі витрат на змінні та постійні, а також на показнику маржинального доходу. При цьому

визначають точку рентабельності та інші показники, що характеризують взаємозв'язок витрат, обсягу діяльності та прибутку.

Точка рентабельності — це обсяг реалізації, за якого доходи підприємства дорівнюють його витратам, підприємство не має ні прибутку, ані збитків. Синонімами поняття «точка рентабельності» є точка беззбитковості, мертва точка, точка критичного обсягу реалізації.

3. Облік і контроль за центрами відповідальності

Організація обліку й контролю діяльності підрозділів передбачає визначення центрів відповідальності, складання бюджетів для них, облік витрат і доходів кожного із цих центрів, складання звітів про виконання за встановлені періоди, аналіз причин відхилень, а також оцінку діяльності центрів відповідальності та їх менеджерів.

Центри відповідальності — це підрозділи підприємства, керівники яких несуть відповідальність за їх діяльність упродовж визначеного періоду часу. Залежно від ступеня відповідальності та повноважень, що делегуються структурним підрозділам та їхніми менеджерам, центри відповідальності поділяють на центри витрат, центри прибутку та центри інвестицій.

Центр витрат — це центр відповідальності, керівник якого відповідає за витрати й впливає на них, але не впливає на доходи підрозділу, обсяг капіталовкладень і не відповідає за них. **Центр прибутку** — це підрозділ, керівник якого несе відповідальність не тільки за витрати, а й за доходи та фінансові результати.

Нарешті, **центр інвестицій** — це центр відповідальності, керівник якого контролює витрати, доходи, фінансові результати, а також інвестиції в основні фонди. Щодо кожного центру відповідальності ведеться облік витрат або витрат, доходів і фінансових результатів, при цьому побудова обліку витрат ґрунтується на їх поділі на змінні й постійні, прямі й непрямі, контрольовані й неконтрольовані.

Важливою ділянкою роботи є розробка бюджетів діяльності центрів відповідальності та підприємства загалом, запровадження бюджетного контролю.

Бюджетування — це процес планування майбутньої діяльності підприємства та оформлення його результатів системою бюджетів. В свою чергу бюджет — це кількісне відображення плану, інструмент координації та контролю за його виконанням. Бюджети можуть складатись як для підприємства загалом, так і для структурних підрозділів.

Бюджети підрозділів зводяться в основний (зведений) бюджет, який складається з операційних і фінансових бюджетів.

До операційних бюджетів належать: бюджет продажу, бюджет виробництва, бюджет прямих матеріальних витрат, бюджет прямих витрат на оплату праці, бюджет виробничих накладних витрат, бюджет запасів на кінець звітного періоду, бюджет виробничої собівартості готової продукції, бюджет собівартості реалізованої продукції, бюджет витрат на збут, бюджет адміністративних витрат, бюджет прибутку.

До фінансових бюджетів належать: бюджет капітальних вкладень, бюджет грошових коштів, бюджетний баланс.

Бюджети можуть бути статистичними, складеними для одного рівня діяльності (обсягу виробництва чи реалізації), та гнучкими. Гнучкий бюджет складається для кількох рівнів діяльності (кількох рівнів обсягу виробництва чи реалізації) у межах релевантного діапазону. У частині витрат для складання гнучкого бюджету застосовують формулу

$$\text{(Змінні витрати на одиницю} \times \text{Обсяг виробництва)} + \text{Постійні витрати}$$

Наприкінці звітної періоду обов'язково складають звіти про виконання бюджетів (за структурними підрозділами та підприємством загалом), які є основою здійснення бюджетного контролю. У звітах порівнюють фактичні показники із запланованими, розраховують відхилення від бюджету та дають пояснення до них. Важливим завданням менеджменту є організація обліку відповідальності на основі стандартних витрат.

Система обліку стандартних витрат (стандарт-кост) ґрунтується на використанні стандартних (нормативних) витрат. Стандартні витрати визначають як витрати, необхідні для виробництва продукції або послуг за нормальних умов діяльності. Головна мета обліку витрат за системою «стандарт-кост» — оперативно виявляти відхилення від установлених стандартів, глибоко їх аналізувати за причинами та відповідальними особами для прийняття відповідних управлінських рішень.

Система обліку стандартних витрат передбачає:

- встановлення стандартів витрат на одиницю продукції (прямих матеріалів, прямої заробітної плати, змінних накладних витрат);
- складання картки стандартної (нормативної) собівартості одиниці продукції;
- облік фактичних витрат з розподілом їх на стандартні витрати і відхилення від стандартів;
- аналіз відхилень від стандартів витрат;
- внесення необхідних корективів у діяльність підприємства чи його структурних підрозділів або в стандарти витрат.

Система обліку стандартних витрат дає можливість:

- визначити суму очікуваних витрат на виробництво та реалізацію продукції, собівартість одиниці продукції за стандартними витратами;
- приймати рішення щодо цін (на основі стандартної собівартості одиниці продукції);
- контролювати витрати на основі інформації про відхилення від стандартів;
- оцінювати роботу структурних підрозділів;
- здійснювати управління за відхиленнями.

Важливою ланкою системи обліку стандартних витрат є виявлення відхилень фактичних витрат від стандартних. Відхилення можуть бути як позитивними, так і негативними. Загальне відхилення того чи іншого виду витрат визначають за формулою

$$\text{Загальне відхилення} = \text{Загальні фактичні витрати} - (\text{Обсяг виробництва} \times \text{Стандартні витрати на одиницю})$$

Виявлені відхилення аналізують за місцем їх виникнення (центрами відповідальності), видами продукції, робіт, послуг, а також за причинами їх виникнення. Згідно зі світовою практикою, для обліку відхилень від стандартів витрат застосовують спеціальні рахунки відхилень (за матеріалами, заробітною платою, накладними витратами), на дебеті яких відображаються негативні відхилення (перевитрати), а на кредиті — позитивні, тобто економія. Наприкінці звітної періоду накопичені на цих рахунках відхилення від стандартних витрат зазвичай списують на собівартість реалізованої продукції.

Звіти про результати діяльності центрів відповідальності залежать від їх виду (центр витрат, центр прибутку, центр інвестицій) та включають як фінансові, так і нефінансові показники діяльності. До фінансових показників належать доходи, витрати, фінансові результати. Нефінансовими показниками можуть бути кількість виробленої продукції, її якість, виконання поставок, використання устаткування в часі та ін.

Звіти є основою для оцінювання діяльності центрів відповідальності та їх менеджерів. Фінансовий результат, що контролюється керівником підрозділу, вважається найкращим показником для оцінювання менеджера центру прибутку, тобто для оцінювання ефективності управління. Чистий прибуток показує внесок підрозділу у формування прибутку підприємства.

Для оцінювання виконання можуть використовуватись ще й інші показники. Для центрів інвестицій такими показниками є:

- для оцінки діяльності підрозділу: загальний прибуток; загальний власний капітал; загальний залишковий прибуток;

- для оцінки діяльності менеджера: контрольований прибуток; контрольований капітал; прибутковість контрольованого капіталу; залишковий контрольований прибуток.

4. Аналіз релевантної інформації для прийняття управлінських рішень

На підприємстві обґрунтування й прийняття рішень стосується його діяльності: минулої, теперішньої та майбутньої. Управлінський облік націлений на майбутнє, а управлінські рішення спрямовані на досягнення певних результатів у майбутній діяльності підприємства.

Головною передумовою прийняття оптимальних, зважених управлінських рішень є наявність достовірної, об'єктивної, неупередженої інформації — внутрішньої та зовнішнього середовища.

Вивчення цього питання потребує від студента знання навчального матеріалу, викладеного у попередніх темах, а саме: класифікації та поведінки витрат, засад систем калькулювання та контролю собівартості за повними, змінними та стандартними витратами, організації обліку та контролю за центрами відповідальності та ін.

Розробка, обґрунтування та прийняття управлінських рішень ґрунтуються на концепції диференційного аналізу релевантної інформації, тобто інформації (витрат, доходів, результатів), що залежить від альтернативного рішення. При цьому диференційний аналіз повинен забезпечити виявлення диференційних витрат (додаткових витрат, пов'язаних з розширенням, збільшенням обсягів діяльності) та диференційних доходів (додаткових доходів, отриманих унаслідок зростання обсягів реалізації).

У процесі підготовки та прийняття оперативних управлінських рішень важливо послуговуватися такими двома правилами:

- якщо вибір альтернативного варіанта впливає на розмір витрат, але доходи при цьому залишаються незмінними, то найкращим варіантом є той, що забезпечує найменший обсяг диференційних витрат;

- якщо вибір альтернативного варіанта водночас впливає на розмір витрат і доходів, то найкращим слід вважати той варіант, який забезпечує більший диференційний прибуток.

У повсякденній діяльності менеджерам різних рівнів управління підприємством доводиться приймати різнопланові оперативні та довгострокові рішення з питань планування майбутніх дій, організації виробничого процесу, використання ресурсів, мотивації працівників (виконавців), контролю виконання, регулювання процесів тощо.

Під час підготовки та прийняття управлінських рішень необхідно враховувати не тільки кількісні показники, одержані в результаті диференційного аналізу, але й якісні. Ними можуть бути: надійність постачальника, контроль якості продукції постачальника, забезпечення мінімальної потреби клієнтів у всіх видах продукції або послуг, наявність робочих місць для працівників, можливість вимоги зниження ціни з боку інших клієнтів, престиж підприємства, моральні обов'язки тощо. Зазвичай остаточне рішення приймається вищим керівництвом після зіставлення короткострокових вигод з можливими довгостроковими результатами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар М.І. Облік у зарубіжних країнах: Підручник. / М.І. Бондар, В. В. Дубовая, В.О. Онищенко. – ПолтНТУ-КНЕУ-ПолтНТУ, 2014. – 572 с.
2. Воронко Р.М. Облік у зарубіжних країнах: Навч. посіб. – Львів: «Магнолія 2006», 2009.
3. Голов С.Д., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі. – К.: Лібра, 2006.
4. Губачова О.М. Облік у зарубіжних країнах: навч. посіб. / О.М. Губачова, С.І. Мельник. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 400 с.
5. Облік у зарубіжних країнах: Навч. посіб. / М.І. Бондар, Ю.А. Верига, С. І. Мельник, Н.В. Хоменко. [за заг. ред. Ю.А. Вериги]. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 216 с.
6. Облік у зарубіжних країнах: Підручник / В.І. Єфіменко, Л.І. Лук'яненко, О. В. Небильцова, А.В. Максименко [за заг. ред. проф. В.І. Єфіменка]. – К.: КНЕУ, 2013. – 311 с.
7. Облік у зарубіжних країнах: навчальний посібник. / Л.А. Янковська, З. Б. Живко, І.І. Стеців, Ж.В. Семчук, М.О. Живко, В.М. Мельникович – «Магнолія 2006», 2013. – 484 с.
8. Облік і звітність за міжнародними стандартами: навч. посіб. / О. В. Небильцова, Р.С. Коршикова, Л.І. Лук'яненко, В.В. Ходзицька. – К.: КНЕУ, 2011. – 453 с.
9. Онищенко В.О. Облік у зарубіжних країнах: підручник. / В.О. Онищенко, М.І. Бондар, В.В. Дубовая – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 576 с.
10. Міжнародні системи обліку і звітності та аудиту: навчальний посібник / Р.М. Воронко, К.І. Редченко, І.Г. Благун – «Магнолія 2006», 2011. – 522 с.
11. Хотгрэн Ч. Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект: Пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова.— М.: Финансы и статистика, 2000.
12. Шматковська Т. О. Раціоналізація організації облікового процесу операцій з основними засобами в аспекті підвищення ефективності використання цих активів на підприємстві / Т. О. Шматковська // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 5 (254). – С. 124-129.
13. Шматковська Т. О. До проблематики організації системи внутрішнього контролю фінансових результатів діяльності підприємства / Т. О. Шматковська, В. В. Ярош // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 25. – С. 200 – 205. – Режим доступу: <http://nbuv.gov>.

14. Шматковська Т. О. До проблематики раціоналізації робочої документації для аудиту доходів підприємства з використанням можливостей програмного продукту Microsoft Excel / Т. О. Шматковська, О. В. Шибецька // Naukowa myśl informacyjnego wieku – 2010 : materialy VI międzynarod. Naukowi praktycznej konf., 7–15 marca 2010 r. – Przemysł, 2010. – Volume 4. Ekonomiczne nauki. – S. 88–90. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/4497>

15. Шматковська Т. О. Раціоналізація робочої документації щодо аудиту ремонту та модернізації основних засобів з використанням програмного продукту Microsoft Excel / Т. О. Шматковська, Л. Г. Жалко // Strategiczne pytania swiatowej nauki – 2010 : materialy VI miedzynarodowej naukowipraktycznej konferencji. – Volume 3. Ekonomiczne nauki. – Przemysł : Publishing House «Education and Science», 2010. – S. 45-47.; (07-15 lutego (лютого) 2010 roku). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/3089>

16. Шматковська Т. О. До питання трактування економічної сутності оборотного капіталу в аспекті особливостей функціонування торговельних підприємств / Т. О. Шматковська, В. Л. Поліщук // Економічний вісник Донбасу (Economic Herald of the Donbas). – 2012. – № 3(29). – С. 119-122.

17. Шматковська Т. О. Проблемні аспекти оцінювання та перспективного моделювання ефективності використання необоротних активів сільгоспідприємств / Т. О. Шматковська // Вісник Приазовського державного технічного університету. Економічні науки. – 2012.– Вип. 24. – С. 105–113.

18. Шматковська Т. О. До проблематики впровадження стратегічного управлінського обліку на підприємстві / Т. О. Шматковська // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2016. – № 5 (237). – Мови: укр., рос., англ. – С. 202 – 213.

19. Шматковська Т. О. Концептуальні засади стратегічного управлінського обліку / Т. О. Шматковська, О. В. Мачулка // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. ISSN 2409-9260 – 2016. – № 4 (236). – Мови: укр., рос., англ. – С. 242 – 253. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://n-visnik.oneu.edu.ua/files/archive/nv_4_\(236\)_2016.pdf](http://n-visnik.oneu.edu.ua/files/archive/nv_4_(236)_2016.pdf)

20. Shmatkovska T. O. To the problems of economic essence of the strategic management accounting / T. O. Shmatkovska // Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2016. - № 11. – С. 912 – 915. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/189.pdf>

Підписано до друку __.__.17. Формат 60*84/16

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний

Умов. друк. арк. __. Умов. фарб. відб. 1,38

Наклад 50 прим. Зам. _____

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Факультет економіки та управління, кафедра обліку і аудиту

Навчально-методичне видання

Шворац Анатолій

**ОБЛКОВІ СИСТЕМИ У
ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ**

*Конспект лекцій для студентів магістратури спеціальності
071 “Облік і аудит”*

Друкується в авторській редакції